

ISSN 1300-9672

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Review of the Faculty of Divinity
University of Süleyman Demirel

Yıl : 1995

Sayı : 2

SÜNNET'İN BAĞLAYICILIK AÇISINDAN TAKSİMİ*

Doç.Dr. Talat SAKALLI**

Sünnetin bağlayıcılık açısından taksimini yapan İslam âlimleri ihmâle alınmayacak kadar çoktur. Sözüünü ettiğimiz âlimler bunları kendi anlayışları çerçevesinde tesbit ederek sınıflandırmaya çalışmışlardır. Burada sistemli yapılan taksimâtı kronolojik sıraya göre verelim:

Sünnetin bağlayıcılık açısından taksimi hadislerle bizzat Hz. Peygamber tarafından yapıldığına dâir rivâyetler mevcuttur. Ancak bu rivâyetler sağlam ve güvenilir kaynaklarda geçmemektedir. Meselâ tesbit edebildiğimiz iki rivâyeti burada nakledelim: Ebu Hureyre rivâyeti:

“Sünnet iki kısımdır: a) Farz konusunda sünnet, b) Farz olmayan konuda sünnet. Farz konusundaki sünnet, aslı (temeli) Allah Teâlâ'nın kitabındadır. Alınması hidâyettir, terki dalâlettir.

Aslı Allah Teâlâ'nın Kitabı'nda olmayan sünnet'i alıp (uygulamak) fazîlet, terketmek ise hata değildir¹.

Diğer rivâyet de İbn Abbas'dan menkuldür: “Sünnet ikidir: a) Bir nebiden olan, b) Bir âdil imamdan olan sünnet.”²

a) İmam Mekhûl'ün (112/730) Taksimi:

1- Sünnet-i Farîza: Uyulması gereklidir ve terkedilmesi de küfürdür.

* Bu makalenin mukaddimesi “Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu” (Samsun, 1993, s. 57-67)'unda tebliğ olarak sunulmuştur.

** SDÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 *el-Câmiu's-Sağır*, II., 41 (Taberâni'nin *Evsat*'ından naklen. Suyutî hadisi sahih olarak nitelemiştir.)

2 A.e., II., 1 (Fırdevs'ten naklen. Suyutî bu hadisi de zayıf olarak işaretlemiştir.)

2- Sünnet-i Fazîle: Bu kısım sünnetlere uymak bir fazîlet, terketmek veya uymamak ise sakıncalıdır (bir harectir)³.

b) Ebu'l-Huseyn el-Basrî'nin (463/1071) Taksimi:

Kendinden sonraki birçok sünnî usûlcüye de Fiilî Sünnet'in taksimi konusunda rehber olan Ebu'l-Hasen el-Basrî Mu'tezile imamıdır⁴. O yazdığı usûlünde, üzerinde durduğumuz konuyu problem olarak ele alıp, genel olarak kendinden öncekilerin Fiilî Sünnet'in hükmüne dair İmam Cessas'ın açıklamalarına benzer izahları verdikten sonra, şu görüşlere yer verir.

Hz. Peygamber'in takip ettiği yol bilinirse, ister aklî ister naklî olsun, istidlâl'e râcîdir. Bu bilinmezse iki görüş söz konusudur:

I- Hz. Peygamber'in fiili, mücmeli beyan eder. Bu da ya vücûba, ya nedbe, ya da ibahaya delâlet eder.

II- Bu fiil mücmeli beyan etmez ve vâki olduğu vech bilininceye kadar bir şeye delâlet de etmez. Vucûb üzere vâki olduysa, bize de vacib olur, ne için vâki olduysa bize de aynısı olur, mübah olarak vaki olduysa bize de mübah olur. Ebu'l-Hasen el-Basrî bunlardan birinci görüşü tercih ettiğini söyler.

Daha sonra Ehl-i İlm'in Hz. Peygamber'in fiillerini şu şekilde taksim ettiğini anlatır:

1- İmtisâlî fiiller: Hz. Peygamber'in bize naklolunmuş bazı fiilleri bazen bizzat kendisine ve bize emrolunduğu için imtisâlî olarak vukû bulur. Şehâdet getirmek, İslâm'ın rükünleri olan namaz, zekat, hac, oruç, cihad gibi işler bu konuya girer. Bunda düşünmeye veya "nazar"a ihtiyaç da yoktur.

2- Hz. Peygamber'in cibillî olarak yaptığı fiilleri: Bunlar genellikle ibâha ifade ederler. İnsanın yapmadan edemediği, hareket, sükûn gibi halleriyle âdet hükmüyle kendisine ihtiyaç

3 Dârimî, Mukaddime, 49 (I. 145). Aynı mahiyetteki bir rivâyet için bkz. Serahsî, Usul, I., 114.

4 Şezerâtü' z-Zehab, III., 209; Tarihu Bağdad, III., 300; Vefeyâtü'l-A'yan, IV., 271; en-Nucâmü z-Zâhire, V, 38; el-Kâmil fi'l-Tarih, IX., 529.

duyulan, kalkmak, oturmak, uyumak, binmek, yolculuk yapmak, ikâmet etmek, bir ağaç altında veya evde uyumak, helâl olan şeyleri yemek ve içmek gibi işlerdir ki, bunlarda Hz. Peygamber ve ümmeti eşittir.

Aynı müellif Hz. Peygamber'in cibillî olarak yaptığı bu fiillere misâl olarak sahîh hadis kitaplarında nakledilen şu misâlleri verir: Hz. Peygamber'in yemek kabının etrafından yemesi⁵, kabağı hurma ile yemesi⁶, soğuk tatlıyı (bal şerbetini) sevmesi⁷, yine tatlı ve balı sevmesi⁸ gibi. Bunlardan başka elbisesinin, yeme ve içmesinin, uykusunun şekli; yürüme şekli ile Hz. Peygamber'in Şemâîli konusunda nakledilen şeylerin hepsi⁹, kendisinde kurbet kasdı zuhur etmedikçe bu gruba girdiğini belirtir.

Ayrıca, Hz. Peygamber'in, tabiatından kaynaklanan (iyâfet) ve şeriattan kaynaklanmayan hoşlanmadığı, meselâ keler'i yemekten hoşlanmaması gibi¹⁰ şeylerin de cibillî olduğunu belirtir; fakat soğan, sarımsak ve pırasa yememesini bunlardan hariç tutar.

3- Hasâis: Bir delille sadece Hz. Peygamber'e ait olduğu sabit olan fiiller. Misal olarak, Hz. Peygamber'in dörtten fazla kadınla evlenebilmesi, gece namazının kendisine vacib olması, visal orucunun O'na caiz olması gibi¹¹.

4- Kur'an'daki mücmel bir hükmü beyan eden fiilleri: Mesela namazın, zekatın, haccın keyfiyetini beyan etmesi, mesh,

5 Buharî, Et'ime,, 4, 33, 70; Müslim, Eşribe, 175; Muvatta, Nikâh, 51; Ahmed, I.197-198.

6 Buharî, Et'ime, 39, 45; Müslim, Eşribe, 148; Tirmizi, Et'ime, 47.

7 Tirmizi, Eşribe, 21; Ahmed, I.338; VI.38-40; Şemâil, s.206.

8 Buharî, Talak, 8; Et'ime, 32; Eşribe, 10, Et'ime 32, Müslim, Radâ, 88; Talak, 23; İbn Sa'd, I.391; İbn Mâce, Et'ime, 36; Dârimî, Et'ime, 34; Ahmed, VI.59.

9 Bu konudaki misaller için, hadis kitaplarının K.Melâbis, K.Et'ime.. vb. ilgili bölümlerine ve Şemâillere bakılabilir.

10 Buharî, Et'ime, 14, 16; Hz.Peygamber'in sofrasında keler yiyenler olmuştur. Bkz.Tirmizî, Et'ime, 3. Hâlid b. Velid de yemiştir. İbn Mace, Sayd, 16; Neseî, Sayd, 26.

11 Bu konuyu müstakil bir başlık altında inceleyeceğimizden burada kaynaklarını vermiyoruz.

çalan hırsızın elini kesmesi, topuk kemiklerine kadar mestler üzerine meshetmesi gibi¹².

5- Ne beyân ne imtisâl için olmayan ve mübtede' olarak Hz. Peygamber'den sadır olan, fakat ne hasâisten olduğu, ne de insanın yaratılışından kaynaklanan ve âdet mahiyetinde fiillerden olduğu bilinmeyen fiiller: Bunlar da iki gruptur:

I- Sıfatı (hükmü) bilinen fiiller; Hz. Peygamber'e vâcib olan teheccüd gibi, mendub olan bayram namazı gibi Şâri'nin işlediği fiiller.

II- Sıfatını (hükmünü) bilemediğimiz fiiller olup, bize nisbetle mutlak olarak vaki olmuştur. Bunlar da kendi arasında ikiye ayrılır: IIa- Kendisinde kurbet kasdı zâhir olan fiiller; IIb- Kendisinde kurbet kasdı zâhir olmayanlar¹³.

c) İzzüddîn b. Abdisselam'ın (660/1262) Taksimi:

İbn Abdisselam Hz. Peygamber'in tasarruflarını dörde ayırır:

1) Tebliğ, 2) Fetvâ, 3) Kazâ, 4) Emânetü'l-Uzmâ¹⁴. Bu ayırımından sonra da İbn Abdisselâm, Hz. Peygamber'in İmamların İmâmı (İmâmü'l-Eimme) olması hasebiyle, onun herhangi bir tasarrufunun, aksine bir delil buluncaya kadar, ağlep olan tasarrufatına hamlolunması gerektiğini söyler ve ağleb tasarruflarının da "Fetva" niteliğinde olduğunu belirtir.

Bu konuda da üç ayrı misâl verir: Birinci misâli, Hind'in köçası Ebu Süfyân'ın cimriliğini Hz. Peygamber'e şikâyeti üzerine, Hz. Peygamber'in ona söylediği "Maruf ile kendine ve çocuğuna yetecek kadarını al" hadisidir¹⁵. İbn Abdisselâm'a göre bu hadisin emri fetvâ olması da muhtemel, hüküm olması da muhtemeldir. Yine ona göre bazıları bu emri hüküm (kazâ) olarak nitelemişlerse de, en

12 Ebu Davud, Taharet, 51, 63; Tirmizî, Tahâret, 72; İbn Mâce, Taharet, 85; Ahmed, IV.251.

13 *Muhakkak*, s.40-45.

14 *Kavâid*, II.121.

15 Buhari, Buyû, 95; Neseî, Kadâ, 31; İbn Mâce, Ticarât, 65; Dârimî, Nikâh, 45.

doğrusu fetvâ olmasıdır. Zira Hz. Peygamber'in fetvâları, kazalarından çoktur. Çünkü mezkur emir kazâ şartlarını tam olarak ihtiva etmemektedir.

İzziddin b. Abdisselâm'ın konu ile ilgili verdiği ikinci misâl de "Kim (savaşa) birisini öldürürse, selbi (öldürülenin üzerindeki her türlü eşyası) öldürene aittir" hadisidir¹⁶. Ona göre bu hadis de fetva olarak anlaşılmalıdır. Zira bu durumda Hz. Peygamber'in tasarruflarının büyük çoğunluğu kaza ve "Emanet-i Uzmâ" (devlet başkanlığı) sıfatıyla olmuştur.

Aynı müellifin delil getirdiği üçüncü misâl ise, "Kim ölü bir araziyi ihyâ ederse, o arazi o kişiye aittir" hadisidir¹⁷. İşte bu hadisi İmam Ebû Hanîfe, Hz. Peygamber'in Devlet Başkanlığı sıfatıyla yaptığı bir tasarruf olarak anlamıştır. Zira bu İmam'a göre bir arâza ancak Devlet Başkanı'nun izniyle imar ve ıslah edilebilir. İmam Şâfiî ise aynı hadisi, Hz. Peygamber'in fetvâ ile yaptığı tasarrufu olarak yorumlamıştır. Zira Hz. Peygamber'in fiillerinde gâlip olan fetvâdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in böyle bir izni bu iş için yeterlidir¹⁸.

Bir usûl âlimi sıfatıyla bağlayıcılık açısından sünnetin doğrudan taksimini hedef almayan bu taksimi misallendiren İbn Abdisselâm, konu hakkında ayırıcı, belirleyici ve normatif hüküm niteliğinde olacak kaideleri koymamakta ve bazı hadislerin anlayışa göre farklı anlaşılabilmesine işaret ederken, bazı hadislerin bağlayıcı olmadığına da dikkat çekmektedir.

d) Ebu Şâme el-Makdisî'nin (665/1267) Taksimi:

Ebu Şâme konuyu, Fıkıh Usulü muhtevasında ele alarak, etraflıca incelediği eserinde, Kavli Sünnet'i değil, sadece Fiili Sünnet'i değerlendirmiş ve bu arada Hz. Peygamber'in fiillerini de bağlayıcılık açısından ele almış, yapılan sınıflandırmalardan şu

16 Buharî, Humus, 18; Meğâzî, 54; Müslim, Cihâd, 42; Tirmizî, Sîyer, 13; Muvatta, Cihâd, 18; Ahmed, V.13.

17 Buharî, Hars, 15; Ebu Davûd, 37; Tirmizî, Ahkâm, 38; Muvatta, Akdiye, 36; Ahmed, III.303, 306 ...

18 Kavâid, II.121.

sınıflandırmayı da tercih etmiştir. Bu sınıflandırma Ebu'l-Hasen el-Basrî'ninkine oldukça yakındır.

1- İmtisali Fiiller: Ümmetinin de kendisi gibi sorumlulukta müsavî olduğu fiiller. Müellif "Bunda fazla söze gerek yoktur" der.

2) Cibilli Fiiller: "Bu fiillerde Rasûlullah'a ittibâ meşrû kılınmamıştır" diyen Ebu Şame, bu durumu şöyle açıklar: "Zira Hz. Peygamber'in bu tür fiilleri kasıtsız olarak veya ızdırâren yaptığı fiilleridir." O Cibilli fiili de şöyle tarif eder: "Hz. Peygamber'in yaptığı ve şer'an kendisine ve ümmetine mutlak olarak mübah olduğu bilinen her fiildir". Hz. Peygamber'in bize rivayet edilmiş cibilli fiillerinden şu fiillerini de misâl olarak verir: "Hz. Peygamber hurma yemiştir¹⁹, bal şerbeti içmiştir²⁰, süt içmiştir²¹, yenleri dar Şâmî bir cübbe giymiştir²², fethi sırasında Mekke'ye başında siyah bir sarık olduğu halde girmiştir²³. "Bu ve benzeri fiilleri insanların hepsinin O'nun gibi davranmalarının müstehap olduğuna delâlet eden bir delilin olmadığını" belirten Ebu Şame, insanların bunları yapmalarında da, yapmamalarında da bir sakıncanın olmadığını açıklayarak, şu şartı da getirir: Bu fiilleri terkedenlerin Hz. Peygamber'in yaptığı bu şeylere istinkaf ile rağbet etmeme düşünceleri olmamalıdır. "Zira onun sünnetinden yüz çeviren ondan değildir" der.

Bu açıklamalarından sonra bu konuda icmâ olmadığını ve bazı imamların mübah fiillerde de Hz. Peygamber'e "teessî"nin mendûb olduğunu söylediğini hatırlatarak, bu görüşlere mukabil, meselâ, İmam Gazzali'nin "Menhûl" isimli usûlünde farklı kanaat serdederek, muhaddislerin bazısı Hz. Peygamber'e fiillerinde benzemenin sünnet olduğunu zannettiklerini, halbuki bunun hata olduğunu (ğalat) beyan ettiğini de nakleder. Hatta bu fiillere uymayı vâcib görenler bile bulunduğunu, fakat bu görüşü kabul edemeyeceğini de açıkca söyler. Abdullah b. Ömer'in Hz. Peygamber'in yaptığı her fiili yapmasını da burada değerlendirir.

19 Müslim, Et'ime, 377; Ebu Davûd, Et'ime, 41.

20 Buharî, Eşribe, 15; Tıb, 4.

21 Buharî, Eşribe, 12; Müslim, Eşribe, 21.

22 Buharî, Salât, 7, Cihâd, 90, 177, Lisâs, 9-11; Müslim, Tahâret, 77, 79, 81.

23 Müslim, Hac, 451-454; Ebu Davûd, Libâs, 6, 20, 21; Neseî, Menâsik, 107; İbn Mâce, İkâme, 85; Libâs, 14-15; Tirmizî, Cihâd, 9; Libâs, 11.

Fakat fukahâdan bir kısmının bu tür fiillerin bazısını müstehap olarak değerlendirdiklerini de açıklayarak şöyle bir izah getirir: Meselâ bir insan bir şeyi yapmak istese, bu işi de muhtelif şekillerde yapma imkanı olsa, Hz. Peygamber'in de mezkur şekillerden birini yapmış olduğu bize nakledilmiş bulunsa, ilim ehli bu şekilde yapmayı mübah addederler. Hac esnasında Me'zemin vadisinden gitmek²⁴, Zîtuvâ'da gecelemek²⁵, Mekke'ye Kedâ tepesi tarafından girip, hacdan sonra da çıkmak²⁶, namazda iken teşehhüde parmaklarının durumu²⁷... gibi daha birçok misâl bulunabilir.

3- Hasâisü'n-Nebî: Bu fiiller Hz. Peygamber'in zatına mahsustur²⁸.

4- Beyânî fiiller: Mücmel bir hükmü beyan eden, mutlak bir hükmü takyid eden Nebevî fiillerdir. Bu tür fiillerin değeri hakkında bir ihtilaf da yoktur. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Onlara indirileni beyan etmen için..."²⁹. Hz. Peygamber de "Namazlarınızı beni namaz kılarken nasıl görüyorsanız aynen öyle kılınız"³⁰, "Hac menâsikini benden alınız"³¹ buyurarak Allah Teâlâ'nın bu ibadetleri nasıl yapılması gerektiğine dair emrini ümmetine irşâd etmiştir. Bu misâlleri çoğaltmak mümkündür.

5- Sıfatı Bilinmeyen Mutlak Fiiller (el-Fi'lü'l-Mübtedu'l-Mutlak): Ne imtisalî, ne beyanî, ne hasâis, ne cibillî ne âdet fiillerin muhtevasında olmayan fiillerdir.

Ebu Şâme de Ebu'l-Hasen el-Basrî'nin bu bölümde yaptığı taksimatı aynen yapar ve konu hakkında usul âlimlerinin görüşlerini nakleder. Ancak "sıfatı bilinen fiillerden" "nedb ve ibahayı" bu taksimatın yedinci ve sekizinci maddesi olarak ele alacağını belirtir.

24 Ahmed, II.131.

25 Buharî, Hac, 29, 25.

26 Buharî, Hac, 41.

27 Müslim, Mesâcid, 580, 113-116.

28 Konu müstakil başlık altında incelenecektir.

29 16/Nahl, 44.

30 Buharî, Ezan, 18, Edeb, 27; Darimî, Salât, 42; Ahmed, V.53.

31 Neseî, Menâsik, 320; Ahmed, III.318, 366.

6- Sıfatı (Hükümü) Bilinmeyen Mübtedede Fiiller: Bu tür fiilleri ikiye ayıran Ebu Şâme, bunlardan ilkinin kurbet kasdının zâhir olduğu fiiller olarak, ikincisini de kurbet kasdının zâhir olmadığı fiiller olarak açıklayarak, ikinci kısmı, Nebevî fiillerin yedinci bölümünde ele alır.

Birinci kısım olan kurbet kasdının zâhir olduğu fiiller bölümünde fakihlerin, mezhep erbâbının ve usülcülerin yedi ayrı görüşe sahip olduklarını açıklayarak, özetle şöyle sınıflandırır:

I- Aksine bir delil olmadıkça, Hz. Peygamber bir fiili, kendisine vâcip olduğu için yapmışsa, ümmetine de o fiil vaciptir ve o konuda Hz. Peygamber'e iktidâ gerekir. Görüş sahipleri: Kâdi Ebu Bekr, İmâm Mâlik ve ashâbı, Kerhî başta olmak üzere Irak âlimlerinin çoğu, Şafîî alimlerden Ebu'l-Abbas b. Süreyc (306/918), Ebu Saîd el-Istaharî (328/940), Ebu Alî et-Taberî (350/961), İbn Ebî Hüreyre (340/951); Hanbelî, Hanefî ve Mu'tezilî bazı alimler.

II- Bu fiiller nedb'e delâlet eder:

Görüş Sahipleri: Ehl-i âsâr'ın muhakkık âlimleri, İmamu'l-Haremeyn (478/1085) (Bûrhan'ında), Zahirîler ve Ebu Muhammed b. Hazm (456/1064), Ebu Nasr el-Kuşeyrî, Ebu Hâmid el-Gazalî (505/1111) (el-Menhul'da), Ebu Amr el-Malîkî (Ebu Şâme'nin hocası) ve Ebu Şâme kendisi.

III- Fiiller ibâdetler konusunda ise, vucûb'a; âdetler konusunda ise nedb'e delâlet eder ve bunlara teessî müstehaptır. Bu görüşü Gazalî *Mustasfa* 'da adını vermediği bir gruba nisbet eder.

IV- Bu tür fiiller Hz. Peygamber ve ümmeti için ibâhaya hamlo-lunur. O'nun bu fiilleri bizim için ibahadan daha fazla bir şeyi tazammun etmediği gibi, câizlikten ileri de geçmez. Bu görüşü de İbnü'l-Hatib ve Âmidî, İmâm Mâlik'e nisbet etmişlerdir.

V- Bir grub da bu konuda Hz. Peygamber'e ittiba haramdır demiştir. Bu görüşün temelinde, onların koyduğu "fiillerin şeriat gelmeden önce yasak olması" kaidesi vardır. Bunlar Hz. Peygamber'in fiiline bir hüküm koymadıklarından, hüküm, şeriatler gelmeden önceki aklî kaziyede olduğu hal üzere kalmıştır.

VI- Tevakkuf, yani Hz. Peygamber bir fiili mutlak olarak yaptığı zaman, bu bizim için asla bir hükmü (sabit kılmaz) veya bir hüküm ifade etmez; ne vücûb, ne nedb, ne ibaha, ne yasak, ne kerâhet. Bizim için Rasulullah'ın fiilinin naklinden sonraki hükmü, bize naklinden önceki hükmü gibidir. Bu görüş sahipleri ise, Şafî fakihlerinden bir grup, mesela Ebu Bekr es-Sayrafi (330/941), İbn Fûrek (406/1015) gibi ve Ebu Bekr eş-Şirâzî, Ebu'l-Meâlî, *Mustasfa*'da Gazâlî, *Mahsûl*'de İbn Hatîb ve diğerleri.

VII- Vâcip ile mendûbun her ikisinde de kurbet inhisarı olduğu için kendisinde kurbet kasdının zâhir olduğu fiil ikisi arasında müşterek bir takdire hamlolunur.

İkisi arasında müşterek olan (hüküm) de fiili terk'e ircâ eder, başka bir şeye değil. Halbuki kurbet fiili, bir hükme kat'î olarak delâlet eder. Vâcip ile mendûp arasında ihtilaflı olan hükme kurbet fiilinin delâleti konusu meşkûktur; onlardan biri diğerinden daha evlâ da değildir.

Bu görüşün Âmidî'ye âit olduğunu söyleyen Ebû Şâme, bunu tutarlı bulmaz.

7- Hz. Peygamber'in kendisinde kurbet kasdı bulunmayyan fiilleri:

Nebevî fiillerin yedincisi, altıncı kısmın ikinci bölümünü oluşturur. Ebu Şâme bazılarının bu kısmı da 6. grup içinde mütâlaa ettiklerini ve bu konuyu da yukarıda geçen ihtilaflarla birlikte ele aldıklarını belirtir ve bir başkasından naklen şunları açıklar:

Fakihlerin "haşeviyyesinden" bir grup, Hz. Peygamber'in kendisinden kurbet kasdı ile vuku bulduğu zâhir olmayan bir fiilinin (fiil-i mürsel) vücuba hamledilmesi gerektiği şeklindeki görüşü benimsediler. Bu görüşü bazı nakilciler (nakale), İbn Süreyc'e nisbet ettiler.

Halbuki bu bir hatadır. Bu kişinin kadri böyle bir şeyi söylemekten yücedir. Vücûb görüşü, ilk planda batıllığı apaçık olmasına rağmen, buna inananın inanmasına uygun bir durum arzedebilir.

Bu bilgilerden sonra bütün bu görüşleri bir değerlendirmeye tabi tutan Ebu Şâme, bu konuda tavakkuf yapanları görüşlerini reddeder. Nedb'i savunanları da aynı ithamla reddederek, son kısımda reddettiği vücûb savunanlarının görüşlerini nasıl tezyif ederek bunları saçma ve bayağı bulduysa (rediûn müzeyyefûn), bu görüşü de aynı şekilde değerlendirdiğini belirtir.

Kendisi ise şu görüşü benimser: Hz. Peygamber'in fiili aynı ile (için) delil değildir.

Fakat ona göre bu fiilin ümmetin yapmasında bir sakınca (harac) olmadığı şeklinde yorumlanmasının zorunluluğu sabittir. Bu görüşün dayanağı, Rasulüallah'in ashâbının konu ile ilgili davranışları hakkındaki şu bilgimizdir: Onlar bir haram veya ibâha konusunda ihtilaf etmiş olsalardı, biri de (bir râvî) bu ihtilaf konumundaki Mustafâ'nın bir fiilini nakletmiş olsaydı, onlar bundan, bunun gibi bir şeyde ümmetin üzerine bir sorumluluk (harec) olmadığını kesinlikle anlardı. Bunu inkar eden, lafız ve mânâ rivayet usullerini bilmiyor demektir.

Böylece bu görüşleri sıralayan Ebu Şâme daha sonra bu görüşleri tek tek ele alarak inceler ve tetkik eder³², Kendisi bu yedi kısım hakkındaki tercihi açık bir şekilde şöyle dile getirir: "Cibillî fiiller mubahtır. İmtisâlf veya hasâis fiillerinin durumu da açıktır. Sıfatı bilinen ve kurbet kasdı açık olan mürsel fiiller (nebevî fiiller) de böyledir. Sıfatı bilinmeyenler ise, Hz. Peygamber'e mendûp olmasıyla, vâcip olması arasında mütereddittir. Zira o kendisine has bir fiil olmasaydı, bunu mükelleflere tebliğ ve tebyin etmesi üzerine vâcip olurdu. Bunu yapmadığına göre, bu durum ümmetine bu fiilin vâcip olmadığına delildir."³³

e) Karâfi'nin (684/1285) Taksimi:

Fıkıh Usulünde değerli eserleri ve pratik muhakemesi ile ün yapan Şihâbü'd-din Ahmed b. İdris el-Karâfi de kavli-fiilî ayırımı yap-

32 Muhakkak, s.45-74.

33 Muhakkak, s.74.

madan Hz. Peygamber'in tasarruflarını bağlayıcılık açısından dört kısma ayırır. Bunlar:

1- Tebliğ: Hz. Peygamber'in tasarruflarının çoğu tebliğle ilgilidir. Çünkü Risâlet vasfı bunu gerektirir. Hz. Peygamber'in tebliğ yoluyla söylediği her söz, yaptığı her fiil, insan ve cinlere (sekaleyne) kıyamete kadar genel hüküm (hükm-i âm) ifade eder. Bu konuda her kişi bizatihî emrolunduğu şeyi derhal yapar. Mübah da böyledir. Şayet yasaklanan bir şey ise yine her insan bizzat o şeyden ictinâp eder³⁴. Karâfiye göre tebliğ, risâletin gereğidir. Risâlet ise Hz. Peygamber'e bu tebliği yapması için Allah Teala'nın bir emridir. Bu tebliğ Risâlet Makam'ında, Hak'dan halk için intikal eder ve Allah Teâlâ'dan O'na ulaşır. Bu makam Allah Teâlâ'dan alınan emirlerin tebliğ ve nakil makamıdır. Bu makama da insanlara talim için, Hz. Peygamber'e muhaddisler, hadis râvîleri Kitab-ı Azîz hafızları vâris olmuşlardır. Müftü de fetvâda Hz. Peygamber'e vâris olmuştur.

Yine müftü ile râvi arasındaki farkı da bize böylece açıklanmış olmakta; Hz. Peygamber'in Rabb'inden aldığı tebliğ görevi ile dindeki fetvası arasındaki farkı da göstermektedir³⁵.

Esasen Karâfi, Hz. Peygamber'in fetvâ, risâlet ve tebliğ ile ilgili tasarruflarını aynı kategoride ele alarak, diğerlerinden ayırır. Bu tasarrufların kıyamete kadar insanlara şeriat olarak mukarrar olduğunu, O'nun Rabb'inden bize tebliğ ettiği bu türden hükümlere tabi olmamız gerektiğini belirtir ve bu hükümlerin Hz. Peygamber'in kendisi tarafından icâd edilen hükümler olmadığı gibi maslahatın gerektirdiği şartlar üzere, kendi reyî ile tertip ettiği hükümlerden de ibaret olmadığını, aksine zekat, namaz ve diğer ibadetler gibi hususların O'nun tarafından Rabb'inden alınıp insanlara tebliğlerden ibaret olduğunu vurgular³⁶.

2- Hüküm (Kazâ): Karâfi, Hz. Peygamber'in hükme müteallık tasarruflarının risâlet ve fetvâdan farklı olduğunu açıklayarak, aradaki farkı şöyle açıklar: Fetvâlar ve risâlet sadece tebliğ ve bunlara mutlak ittibadır. Buna mukabil hüküm ise, sebeplerin ve

34 Karâfi, *Furûk*, I.206.

35 Karâfi, *İhkâm*, s.86-87.

36 Karâfi, *İhkâm*, s.96.

delillerin elverdiği ölçüde Hz. Peygamber tarafından (uygulanan) inşâ ve ilzâmdır. Bunun için Hz. Peygamber “Siz davalılar olarak bana müracaat edersiniz. Belki biriniz delillerini diğerinden daha güzel ifade eder ve çok güzel konuşur. Dolayısıyla o kişiye kardeşinin hakkından bir şey vermekle hükmetmişsem, o kimse onu almasın. Çünkü ben onun için ancak ateşten bir parça vermiş olurum³⁷. Bu da gösteriyor ki, yargı (kazâ) delillere ve o konudaki ifade kuvvetine bağlıdır.

Karâfi bu makamda Hz. Peygamber’in münşî ve delillere ve sebeblere göre hüküm vermede Allah Teâlâ’nın emrine tâbi olduğunu açıklar. Arkasından da bu tür hükümleri Allah Teâlâ’dan nakletmediğini, zira Allah Teâlâ tarafından kendisine genel hükümlerle havâle olunan şeylerin ayrıca, ayrı ayrı Allah Teâlâ’dan menkûl olmadığını da belirtir³⁸.

Buradan hareketle Karâfi, Hz. Peygamber’in kazâ (yargı) vasfı ile yaptığı tasarruflarında da O’na iktidâ etmek için herhangi bir kişinin, (hâkimin hükmü haricinde) onun önüne geçmesinin câiz olmadığını sonucuna varır³⁹. Her ne zaman Hz. Peygamber mal ve bedeni ilgilendiren (öldürme ve yaralama gibi) davalarda, delillerle, yeminlerle vs. şeylerle iki davalı arasında hüküm vererek davalarını sonuca bağlamışsa, biz bundan hareketle biliriz ki, Rasûlullah imamet-i uzmâ veya başka bir sıfatla değil de, sadece kaza (hüküm) suretiyle bunu yapmıştır. Zira bu tür tasarruflar kazâ ve hakimlerin tasarrufudur⁴⁰.

Hz. Peygamber’in bu tasarruflarına şunları misal olarak verir:

Şuf’a ile temlik, nikahların ve akitlerin feshi, fakirlik sebebiyle infaktan âciz kalma durumunda ve îlâda da boşattırma (tatlik) vb.

Hz. Peygamber’e iktidâ etmek için, hiç bir kimsenin bu tür tasarruflarda mevcut hâkimin izni olmadan kendi başına davranama-

37 Buhâri, Şehadet, 27; Hiyel, 10, Ahkâm, 20; Müslim, Akdiye, 4; Tirmizî, Ahkâm, 11, 18..., Ebu Davud, Edeb, 87, Akdiye, 2.

38 Karâfi, *İhkâm*, s.87-90.

39 Karâfi, *Furûk*, I.206.

40 Karâfi, *Furûk*, I.207.

yacağına dikkat çeken Karâfi, bu tür tasarrufların sadece mahkeme hükmüyle karara bağlanabileceğine de dikkat çeker⁴¹.

3- Fetvâ: Hz. Peygamber'in fetvâ mahiyetindeki tasarruflarını "O'nun Allah Teâlâ'dan aldıklarını haber vermesidir (ihbarıdır) ve bunları Allah Teâlâ'nın hükmünden çıkardığı delillere göre verir." şeklinde izah eden Karâfi⁴² fetvâ ile risâlet ve hükmü arasındaki farklarını da yukarıda izah ettiğimiz şekliyle ortaya koyar. Bu konunun genel çerçevesini de şöyle çizer: Hz. Peygamber'in kavliyle olsun, fiili ile olsun veya dinî bir konuda kendisine soru sorana cevap vermek suretiyle olsun ibâdetlerle ilgili yaptığı bütün tasarrufları "fetva ve tebliğ" ile ilgili tasarruflarıdır⁴³.

4- İmâmet: Hz. Peygamber'in bu tür tasarrufları, nübüvvet, risâlet, fetvâ ve kazâ tarzındaki tasarruflarına ziyâde bir vasıftır. Zira imam toplumlar içinde umumî siyâsetin, maslahatları korumanın, mefsedetleri def etmenin ve cinayetleri engelleme, âsileri öldürme, beldelede insanların yurt tutmasını temin gibi işlerin kendisine havâle edildiği kişidir. Bunlar ne fetvâ, ne hüküm, ne risâlet, ne nübüvvet mefhumuna dahil değildir. Zira fetvâ, delillerin ışığında Allah Teâlâ'nın hükmünü mücerred ihbar etmesidir. Siyaset-i âmme dışında hüküm, hasımlar arasını ayırmak (anlaşmazlığı gidermek) için çabadır

Hükmünün tenfizinde zorlandığı için hâkimin çabası kendisi için tehlikeli de olmaz. Hâkim olması cihetiyle kendisinin "inşâ"dan başka yapacağı bir şey yoktur⁴⁴. Yine mezkur müellife göre Hz. Peygamber'in imamet vasfıyla yaptığı tasarrufların hepsinde, ona ittibâ etmek için, imamın izni dışında onun önüne geçmek hiç kimse için caiz olmaz⁴⁵.

Karâfi şu tasarrufları imamet sıfatıyla yapılmış tasarruflara misal olarak verir: Kâfirlerle ve Haricîler'le (isyancılarla) savaşmak için ordu hazırlayıp göndermek, savaşa karar vermek, beyt-i mal gelirlerini ilgili yerlerde harcamak ve bu gelirleri ilgili yerlerden top-

41 Karâfi, *İhkâm*, s.95.

42 Karâfi, *İhkâm*, s.86.

43 Karâfi, *Furûk*, I.207.

44 Karâfi, *İhkâm*, s.93-94.

45 Karâfi, *Furûk*, I.206, krş., *İhkâm*, s.95.

lamak, (hazinenin gelir ve giderlerini yürütmek), hâkimleri ve um-ûmî valileri tayin etmek, ganimetleri taksim etmek, kâfirlerle zimmet ve sulh anlaşmaları yapmak, köylerde ve madenlerde iktâ' tevzii vb.⁴⁶ Bu tasarrufların Halife'nin veya "İmâm-ı A'zam'ın" işi olduğuna tekrar dikkat çeken Karâfi, Hz. Peygamber'in bu tür tasarruflarını her zaman İmâmet sıfatıyla yaptığını, bunların başka bir tasarruf olmadığını da belirtir⁴⁷.

Karâfi, yukarıda sayılan Hz. Peygamber'in dört başlık altında ele alınan tasarrufları konusunda icmânın bulunduğunu, fakat bazı tasarruflarının imamlar arasında ihtilafı olduğunu, sözelimi birisi herhangi bir tasarrufu imâmetle ilgili olduğunu kabul ederken, diğer imamın bunu fetvâ veya tebliğle ilgili olduğunu söylediğini de hatırlatır. Bu tür tasarruflara da mütereddid ismini verir⁴⁸. Bunları misallendirirken yukarıda geçen, arâzî ihyâsı, maktulun selbi hadislerini ve Ebu Sufyan'ın hanımının kocasının cimriliği ile ilgili rivâyeti hatırlatır.

F- İbnü's-Şât'ın (1343/1924) Taksimi:

Karâfi'nin *Furûk*'una bir hâşiye yazan İbnü's-Şât, onun bu taksim ve tariflerini beğenmez ve onun konuya iyi bir izah getiremediğini belirtir. Arkasından kendisi, Karâfi'nin taksimatının daha açık bir şekilde şöyle izah edilebileceğini iddia eder:

Şer'î hükümdeki bir tasarruf ya ta'rifi olur ya da tenfizî olur.

1- Şayet bu tasarruf "ta'rifi" olursa, tasarrufun sahibi olan kişi "Rasûl"dur. Rasûl olan kişi Allah'ın hükümlerini tebliğ eden bir kişi ise yani mübellîğ bunun tasarrufu da "Risâlettir". Aksi takdirde bu kişi "müfîdir" ve tasarrufu fetvâdan ibaretir.

2- Bu kişinin tasarrufu tenfizî olduğu takdirde, bu tenfizî tasarruf yargı, fasl, ibrâm ve imdâ mahiyetinde olur veya bu şekilde olmaz. Böyle olmazsa bu kişi İmâm ve tasarrufu imametle ilgilidir. Bu

46 Karâfi, *İhkâm*, s.95.

47 Karâfi, *Furûk*, I.207.

48 Karâfi, *Furûk*, I.206; *İhkâm*, s.96 vd.

türlü bir tasarruf olmazsa bu kişi "Hâkim" ve tasarrufu da "yargı (kazâ)" dan ibarettir⁴⁹.

Görüldüğü gibi her ne kadar bu müellif daha açık izah diye iddia ettiği bu taksimatı yapmışsa da, iddiasının aksine oldukça kapalı hatta konuları birbirine karıştırıp, içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

G- Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin (1176/1762) Taksimi:

Rasûlullah (S) dan rivâyet olunan ve hadis kitaplarında derlenen sünneti iki ana başlığa ayıran Şah Veliyyullah, yaptığı taksiminde, Sünnet'in Peygamberlik görevine yönelik olup olmaması özelliğini dikkate alır. Sünnet'in vahiyle ilgisi ve vahiy açısından ele alındığında şu şekilde ikiye ayrılacağını belirtir:

1- Risâletin tebliği kabilinden olan Sünnet:

Ona göre "Peygamber size neyi verirse, onu alın; neyi de yasaklarsa, ondan da kaçının"⁵⁰ âyeti sünnetin bu kısmına bir delildir. Sünnetin bu kısmına verdiği misaller şunlardır:

a) Âhiret hayatı ve melekût âlemine dâir hadisler. Bu kısımdaki sünnetin tamamı vahye dayalıdır.

b) İbâdetlerle ilgili hükümler ve onları belirleyen hadisler.

c) İrtifakların (=ihtiyaçların karşılanması yollarının) tesbit ve tayinine (zabtu raptına yönelik) dâir hadisler. Son iki kısma giren hadislerden bir kısmı vahye, bir kısmı da içtihadı dayalıdır. Binaenaleyh Rasûlullah'ın içtihadı vahiy konumundadır ve Allah Teâlâ onun reyini hatâ üzere mukarrar olmaktan korumuştur.

d) Herhangi bir şekilde kayıtlamaksızın ve sınırlarını tayin etmeksizin mutlak olarak zikrettiği hikmetler ve maslahatlar ile ilgili sünnet: Bunların sınırlarını belirlememiştir. Güzel huyları ve bunların zıtlarını belirlemesi bu kabildendir. Bu tür sünnetlerin dayanağı genellikle içtihâttir. Şöyle ki, bunun manası, Allah Teâlâ O'na irti-

49 İbnü'ş-Şât, *İdrâru'ş-Surûk* (Furuk'un altında), I. 206-207.

50 Haşr, 7.

faklarla ilgili kıstasları öğretmiş, o da onlardan bir hikmet çıkarmış ve onu, o konuda küllî bir esas kılmıştır.

e) Yüce (üstün) ameller ve menkıbelerle ilgili Sünnet: Şah Veliyyullah bunlardan bir kısmının vahye, diğer bir kısmının da içti-hada dayandığı kanaatinde olduğunu açıklar.

2- Risâletin tebliği kabilinden olmayan Sünnet:

Bu tür sünnetlerin delili mahiyetinde Hz. Peygamber şöyle bu-yurmuştur: “Ben de bir insanım. Size dininizden bir şey emrettiğim zaman, onu alın; size kendi reyimden (görüşümden) bir şey em-rettiğim zaman, ben de nihâyet bir insanım”⁵¹. Yine hurmaların tozlaştırılması ile ilgili olarak da şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ben bir tahminde bulunmuştum. Beni bu zannımdan dolayı muâheze et-meyin. Fakat ben size Allah’dan bir şey bildirirsem, onu alınız. Çünkü ben Allah adına yalan söylemem.”⁵²

Şah Veliyyullah bu kısım altına şu hadislerin gireceğini de be-lirtir:

a- Tıp ile ilgili hadisler.

b- “Siz siyah ve alını çakal (sakar) olan ata bakın”⁵³ şeklindeki tavsiyeleri. Bu kabil sünnetlerin dayanağı ictihâttir.

c- İbâdet niyeti olmaksızın âdet kabilinden olanlarla, herhangi bir kasıt olmadan herkesin yaptığı (gelişigüzel yaptığı) tasarrufları.

d- Yaşadığı toplumda anlatıla gelen folklor kabilinden sözleri meselâ, Ümmü Zer hadisi⁵⁴, Hurâfe hadisi⁵⁵ gibi. Bu konu hakkında

51 Müslim, Fedâil, 140.

52 Müslim, Fedâil, 139; Ahmed, I.162.

53 Tirmizî, Cihâd, 20; İbn Mâce, Cihâd, 14; Ahmed, V.300.

54 Buharî, Nikah, 82; Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 92. Bu hadiste anlatılan hâdis-e özete şudur: Onbir tane kadın toplanmış ve her biri kocasının özelliklerini an-latmıştır. Uzunca bir hadistir.

55 Bkz. *Nihâye*, II.25. Hurâfe, Uzre’den cinlerin kaçırıldığı bir adamın adıdır. Bu es-nada gördüğü bir takım hayret verici şeyleri anlatırdı. İnsanlar onu yalanladılar. Daha sonra da bu konularda darb-ı mesel oldu.

Zeyd b. Sabit'in bir grubun kendilerine Rasulullah'dan hadis rivâyet etmelerini ricâ etmeleri üzerine söylediği şu sözü delildir: "Ben Rasulullah'ın komşusu idim. O'na vahiy indi mi bana haber gönderir, ben de onu yazardım. Biz dünyâ ile ilgili bir konu konuşsak, O da bizimle beraber konuşurdu. Âhireti konuşursak, O da bizimle âhireti konuşurdu. Yemekten bahsederseniz O da bize katılırdı. Bütün bunları ben size Rasulullah'dan rivâyet ediyorum."⁵⁶

f- Ümmetin hepsi için bağlayıcı olmayan ve o günün şartlarının gerektirdiği cüz'i maslahata yönelik tasarrufları. Halife sıfatıyla ordunun techizâtı ve sancak, bayrak gibi şîâr olan şeylerin belirlenmesiyle ilgili emirleri bu kısma misâldir.

Hz. Peygamber'in birçok tasarrufu bu kısımdan sayılmıştır: "Kim savaşta birini öldürürse, öldürdüğü kişi üzerindeki ganimet kendisine âittir"⁵⁷ hadisi bu kısma misaldir.

g- Özel hüküm ve yargı: Hz. Peygamber bu konuda delillere ve yeminlere tâbi idi. Nitekim bu konuda Hz. Ali'ye şöyle buyurmuştur: "Bir hâdisede hazır olan, orada bulunmayanın görmediğini görür."⁵⁸

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin bu taksimâtı⁵⁹ biraz daha ayrıntılı olsa da, bütün sünnetin sınıflandırılmasında doyurucu değildir. İslam'ın doğduğu ve yayıldığı kültür çevresinden farklı ve uzak bir çevrede ve asırlar sonra yaşayan bu âlim, yaşadığı bazı problemlerin de tesiri ile olsa gerek, sünnet'i kendinden öncekilerden biraz daha geniş ele alarak taksime tâbi tutmuştur.. Meselâ "folklor" unsuruna yer vermiştir.

H- Tâhir b. Âşur'un (1394/1973) Taksimi:

Önce Karâfi'nin Sünnet'i taksimine dikkat çekip, bu taksimi yapılan ilk taksim olarak niteleyen Tunuslu âlim Tahir b. Âşur, Karâfi'nin konuya dair görüşlerini naklettikten sonra, kendisi bu

56 Şah Veliyyullah, I.128.

57 Buhârî, Fartu'l-Humus, 17.

58 Ahmed, I.85.

59 Şah Veliyyullah, I.128-129.

dört kısmı biraz daha açarak 12'ye çıkarır. Önce Sünnet'in bağlayıcılık açısından taksiminin zaruretine dikkat çekerek, misâl olarak Berîre hadisiyle⁶⁰ Abdullah b. Amr'ın oğlu Câbir'in vefat eden babasının borçlarını ödemesi ile ilgili hadisini⁶¹ misâl getirir. Her iki hâdisede de Hz. Peygamber'in muhatab ve muhatablara aracılık yapıp ricada bulunmasına rağmen, onların bu ricayı kabul etmediklerini, buna rağmen müslümanların bu kişileri kınamadıklarına dikkat çeker. Daha sonra Fıkıh Usûlü âlimlerinin sünnetle ilgili problemlerde, Rasulullah'ın fiillerinde cibillî olanlarının teşriîye dair olmadığına da temas ettiklerini hatırlatarak, bu âlimlerin Hz. Peygamber'in yaratılışının gereği yaptığı bu tür tasarruflarında teşriî ve irşada yönelik bir yön bulunmadığı noktasını ihmal etmediklerini de belirtir. Ancak bu usulcülerin bazı konuların cibillî mi yoksa teşriî mi olduğu konusunda tereddüt ettiklerine de dikkat çekerek, deve üzerinde hac etmeyi misâl olarak getirir. Fakat bazı alimlerin Hz. Peygamber'in bazı tasarruflarının sebebini iyice araştırmadan, kıyasa dayanmak suretiyle hata yaptıklarını da açıkça belirtir.

Bu değerlendirmelerden sonra yaptığı taksimi özetle şu şekilde sıralar:

1- Teşriî tasarrufları (Dine esas olan tasarrufları):

Hz. Peygamber'in tasarruflarının çoğu bu kısma girer. Çünkü O'nu Allah Teâlâ bu gaye ile göndermiştir. "Muhammed ancak bir Rasûldür"⁶² âyeti bu keyfiyete işaret eder. Dine esas olan (teşriî) tasarruflara bağlanmayı gerektiren deliller açıktır. Veda Hutbesi, bu hutbedeki Peygamberî talimâtların dinleyenlerce uygulanması "Hac menasikini benden alınız" ve Veda Hutbesi'nde "Burada hazır olan, olmayana ulaştırırsın" hadisleri gibi.

2- Fetvâ mahiyetindeki tasarrufları:

Bu tür tasarrufların bir takım delil veya karineleri vardır. Mesela şu hadiste olduğu gibi: "Rasulullah Vedâ Haccı sırasında, Mîna'da insanların problemlerini gelip sormaları için devesinin üze-

60 Buhari, İtk. 10; Hibe, 7; Nikâh, 18; Talak, 14-17; Müslim, Zekât, 170-172; İtk, 6.

61 Buhari, Husûmât, 2, 3; Sulh, 13 ...

62 3/Âli İmrân, 144.

rinde duruyordu. Bir adam geldi ve şöyle sordu: "Bilemedim, kurban kesmeden önce traş oldum". Cevaben "kurban kesimde (deveyi boğazlamanda) bir sakınca yok" buyurdu. Bir başkası geldi "taş atmadan önce kurban kestim" dedi. Cevap olarak "at, bir sakınca yok" buyurdu. Sonra bir başkası geldi. "Taş atmadan önce Kabe'ye gittim" dedi. "At sakıncası yok" dedi. O gün kişinin unuttuğu veya bilmediği bazı işleri bazısına takdimi konusunda takdim veya tehir edilen bir şey için sorulan her soruya sadece, "yap, sakıncası yok" buyurdu⁶³.

3- Yargı (davaları sonuca bağlama=kadâ) mahiyetindeki tasarrufları:

İhtilafı bir konu sebebiyle iki hasım arasındaki anlaşmazlığı bir hükme bağlamaya yönelik tasarruflarıdır. Hz. Peygamber'in Hz. Zübeyr ile komşusunun su ihtilafı sebebiyle kendisine müracaat etmeleri ve Hz. Peygamber'in, komşunun sert bir cevabı üzerine "Ey Zübeyr suyu bahçenin duvarlarına ulaşınca kadar tut, sonra da salıver" demesi⁶⁴ böyledir.

Ayrıca iki hasım tarafın hazır bulunmadığı durumlarda Hz. Peygamber'in verdiği bütün hükümler yargı konusuna girmez.

Hz. Peygamber'in tasarruflarının yargı konusuna girdiğinin işaretlerinden biri de, hasım taraflardan birinin Hz. Peygamber'e gelerek "Aramızda hüküm ver" demesi üzerine Hz. Peygamber'in "kesinlikle aranızda hükmedeceğim" buyurmasıdır.

Bu konunun misali de şu hadiste mervîdir: "Bir bedevî, hasmıyla birlikte Hz. Peygamber'e gelerek "Ey Allah'ın Rasülü, aramızda Allah'ın Kitab'ıyla hükmet" dedi. Hasımı da onu tasdik ederek -ki o daha anlayışlı idi- "Evet, doğru söyledi, aramızda Allah'ın kitabıyla hükmet ve izin ver önce ben konuşayım" dedi. Sonra iddialarını anlattılar. Rasulü Allah da "Kesinlikle aranızda Allah'ın Kitab'ı ile hükmedeceğim..." dedi...⁶⁵

63 Buharî, 23, 46; Hac, 131; Müslim, Hac, 328, 330; Ebu Davûd, Menâsik, 87; Tirmizî, Hac, 86.

64 Buharî, Sulh, 12; Musâkât, 6-8; Müslim, Fedâil, 129; Neseî, Kudât, 19; Ahmed, I.166.

65 Buharî, Sulh, 5; Şurût, 9; Ahkâm, 39; Müslim, Hudûd, 25; Tirmizî, Hudûd, 8.

Diğer bir misal de, Habibe bintü Sehl'in, kocasını sevmediğinden ondan ayrılmak istemesi ve akabinde müracaatı üzerine Hz. Peygamber'in, onun kocasından aldığı bahçeyi geri vermek şartını koşması ve kocasının bahçeyi alıp onu boşamasına dair hadistir⁶⁶.

Tahir b. Âşûr'a göre bu ilk üç kategori, yasamayı veya teşriî oluşturur. Çünkü hem fetvâ, hem yargı teşriî hükümlerin uygulamasından başka bir şey değildir. Bu ikisi de "aslî" yasamanın cüzüdürler.

Şu kadarı var ki, bağlayıcı olan fetvâ ve yargı, genel hükmü ifade edebilecekleri gibi, özel şahıs ve şartlara da has olabilirler. Bu keyfiyet tesbit olunduğu takdirde, bu kısımların bağlayıcılığı da, durum ve şartlara bağlı olur.

İbn Âşûr şöyle der: "Bu konuda yasaklayıcı fetvâyâ misâl olarak şu meseleyi verebiliriz: Hz. Peygamber'in Hicaz bölgesi gibi sıcak bölgelerde, fermantasyona sebep olan dübbâ', hantem, müzef-fet... gibi daha önceden de içki kabı olarak kullanılan bazı kapların kullanılmasını yasaklamasından, bu kapların soğuk bölgelerdeki insanların da kullanamayacağı hükmü çıkarılamaz. Yani yasak özel bir bölge için geçerlidir. Bazı alimler bunu söyleseydi, şeriat istihfafa maruz kalırdı."

4- İmâra (devlet başkanlığı) sıfatıyla yaptığı tasarrufları:

Hz. Peygamber'in bir peygamber olarak değil de, bir devlet başkanı sıfatıyla yaptığı tasarrufları genellikle yasama tasarruflarına benzer. Ayrıca bazı savaşlarda yaptığı uygulamaların hususî olması muhtemeldir. Meselâ Hz. Peygamber'in Hayber Savaşı'nda ehlî eşek etlerinin yenilmesini yasaklaması konusunda sahabe ihtilaf etmişlerdir. Hz. Peygamber'in bu etleri yemeyi yasaklaması ve pişirildiği tencereleri dökme emri teşriî bir yasak mıdır? Yoksa ordunun maslahatı için o zamanın gerektirdiği bir yasak mıdır? Zira birinci durumda ehlî eşek etinin yenilmesinin haram oluşu sürekli bir yasama niteliği kazanacaktır; ikinci durumda ise, gazvede eşekler nakil vasıtası olduğu için, ordunun maslahatına binâen yasak o

zamana mahsus olacak ve ehlî eşek eti helâldir hükmünü doğuracaktır.

Bu misalden sonra Tahir b. Âşûr da arazi imârı ve savaşta öldürülenin üzerindeki eşyayı almak ile ilgili hadisleri konu edinir.

5- İyiye ve güzele teşvik (Hedy ve İrşâd) mahiyetindeki tasarrufları:

Yasamadan daha genel olan, Hz. Peygamber'in bu kategorideki emir ve yasakları mutlaka yerine getirilmesi zorunlu olmayıp, hayra veya iyiye, güzele teşvik niteliğindedir. Tergib hadisleri, cennetliklerin nimetlerini anlatan hadisler ve mendûpların çoğu irşâd kabilindedir. Ayrıca burada kastedilen, güzel ahlâka, sohbet adabına ve doğru itikada teşviktir.

Meselâ, Ebu Zerr'in rivayet ettiği "Köleleriniz Allah'ın sizin hizmetinize verdiği birer nimettir. Binaenaleyh kimin emri altında bulan bir kardeşi varsa, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin, gücünün yetmediği işi de yüklemesin. Yüklese de ona yardım etsin..." hadisi⁶⁷ bu konuya girer. (Yani buradaki emir, bağlayıcı değil, sadece güzel ahlaka bir teşviktir.)

6- Arabuluculuk mahiyetindeki tasarrufları (Musalaha):

Bu kısım, yargıdan farklıdır. Meselâ Harre'deki bir su arığından bahçelerini sulayan Zübeyr ile Hamid el-Ensari'nin sulama sebebiyle anlaşmazlığa düşerek, Hz. Peygamber'e müracaat etmeleri üzerine, Hz. Peygamber'in Zübeyr'e önce "Zübeyr, bahçeni sula, sonra komşuna salıver" demesi, fakat komşusunun buna razı olmayıp Hz. Peygamber'i kızdırması üzerine, Zübeyr'e "Bahçeni sula, sonra temellerine çıkıncaya kadar suyu tut" demesi⁶⁸ bu konunun bir misali niteliğindedir. Burada Hz. Peygamber önce her iki tarafı da memnun etmek ve aralarını bulmak için uğraşmıştır. Dolayısıyla ilk hükme bakıp, sulama önceliği konusunda hüküm verilemez. Esas hüküm ikinci hüküm olup, hakkın tamamen Zübeyr'in olduğunu anlamak gerekir.

67 Buhârî, İmân, 22; İtk, 15; Müslim, İmân, 40.

68 Buhârî, Sulh, 2; Musâkât, 6-8...

Bu konudaki ikinci misâl de şu hadistir: “Ka’b b. Mâlik Abdullah b. Ebî Hadred’den alacağını isterken, mescitte seslerinin iyice yükselmesi üzerine, Hz. Peygamber bulunduğu odasından çıkıp şöyle dedi: “Ka’b!” Eliyle borcunu yarıya indirmesini işaret etti. Ka’b da buna razı oldu ve alacağının yarısını aldı”⁶⁹. (Dolayısıyla buradan hareketle her alacaklı borcunun yarısından vaz geçmek zorundadır hükmü çıkarılamaz.)

7- Fikir danışanlara yol göstermeye yönelik tasarrufları (el-İşâretü ale’l-Müsteşir):

Bu konunun misali de şu hâdisedir: “Hz. Ömer Allah rızası için cihâdda kullanmak üzere birine bir at verir. Daha sonra at sakatlanır ve cihâd’a giremeyecek hale düştüğünden adamın atı satmak istemesi üzerine, Hz. Ömer adamın bu atı ucuza satacağını da düşünerek, tekrar satın almaya niyetlenir. Bu hususta Hz. Peygamber’e danışınca, Hz. Peygamber ona “Bir dirheme bile verse o atı satın alma, zira sadakasından cayan, kusmuğunu yiyen köpek gibidir” buyurur⁷⁰. Hz. Peygamber’in buradaki yasağı haram olmayıp, sadece hoş olmayan bir uygulama olduğuna bir işaretir (yol göstermedir). Fakihlerden hiç kimse de bu tür bir alışverişin yasaklığını söylememiştir. Ancak bu alışverişin mahalli konusunda ihtilaf etmişlerdir ve kişinin nefesine uyararak Allah rızası için tasadduk ettiği şeyi tekrar almaması için bu tür bir yasağı tenzihî olarak kabul etmişlerdir. Alışveriş yapıldığında da, bu akdin geçerliliğine hükmetmişlerdir.

Müellif bu hadislerden başka Berire hadisi ile, meyvaların olgunlaşmadan önce satışını yasaklayan hadisleri de misal olarak verir⁷¹.

8- Nasihat niteliğindeki tasarrufları:

Konu ile ilgili en güzel misâl daha önce geçen Fatıma binti Kays’ın kocasını şikayeti üzerine Hz. Peygamber’in “beni zulme şahit yapma!” demesidir⁷².

69 Buharî, Sulh, 14; Husûmât, 4; Müslim, Musâkât, 20; Ebu Davûd, Akdıye, 12.

70 Buharî, Hibe, 30; Müslim, Hibât, 5-6.

71 Buharî, İtk, 15; Hibe, 7; Nikâh, 18, Talâk, 14-17; Buharî, Zekât, 58, Buyû, 82, 85-87; Müslim, Buyû, 49, 51; Neseî, Buyû, 28; *Muvatta*, Buyû, 10.

72 Buharî, Hibe, 12; Müslim, Hibât, 9, 10, 17; Neseî, Nahl, 1; İbn Mace, Hibe, 1.

9- İnsanları mükemmele yönlendirmek için yaptığı tasarruflar (Talebü hamli'n-nüfûs ale'l-ekmel):

Hz. Peygamber'in birçok emir ve yasakları, kemâle ulaştırmaya ve dindeki fazilet ve derecelerine uygun olana sevketmeye yöneliktir. Bütün İslâm ümmeti de bu emir ve yasaklara muhâtap olsaydı, bu onlar için bir güçlük olurdu.

Daha sonra İbn Âşûr, Hz. Peygamber'in tasarruflarında bu kategoriye giren birçok meseleler gördüğünü belirterek, bazı âlimlerin bu tasarruflarda birçok fikhî hükümde hata yaptıklarına dikkat çeker. Birçok sünneti yanlış anlayıp, uygun olmayan konuma sevkettiklerini de iddia eder.

Bu kısma giren hadislerin çok olduğunu da belirttikten sonra şu misalleri verir: el-Berâ b. Âzib'in rivayetine göre Hz. Peygamber ashabına "Hasta ziyaretini, cenâzeyi tâkip etmeyi, aksırana "yerhamukellah" demeyi, yemini yerine getirmeyi, mazluma yardımı, selamı yaymayı, davete icabet etmeyi" emretmiş; altın yüzükleri, gümüş kapları kırmızı meysereleri, (=hayvana binen kişinin altına koyduğu küçük sergi), kasıy (ipekli, mısır) kumaşları ıstebak, dibac ve harir denilen ipekli kumaşları da yasaklamıştır⁷³. Bu hadiste emir ve nehiyeler birbirine karışmıştır. Meselâ vucubiyeti bilinen, gücü dahilinde mazluma yardım etmek gibi konularla, vacip olmadığı bilinen, aksırana "yerhamukellah" demek ve yemini yerine getirmek gibi konular aynı şekilde ifade edilmiştir. Haram olduğu bilinenlerle, haram olmadığı bilinenler de aynı şekilde beraber zikredilmiştir. Bu yasakların, ashabın aşırı lüks ve şâşâyâ dalmalarından; kırmızı gibi garip renklerle süslenmelerinden tenzihden başka bir şey olmadığına da dikkat çeken müellif, Ebu Davud'un rivayet ettiği aynı mahiyetteki hadisi de⁷⁴ delil getirerek anlatır. (Hadiste "sizi nehyetti demiyorum" ilavesi vardır.)

"Birisi evini sattığında onu almaya en layık kişi en yakın komşudur"⁷⁵ hadisi de bu kısma girer. Hz. Peygamber bununla

73 Buhârî, Cenâiz, 2, Mezâlim, 5, Libâs, 36, 45; Tirmizî, Edeb, 45.

74 Ebû Davûd, Libâs, 8.

75 Buhârî, Mezâlim, 20; Müslim, Musâkât, 136; Tirmizî, Ahkâm, 18; *Muvatta'*, Akdiye, 32; Ahmed, II.240...

kardeşlik ve yardımlaşmaya yönelik bir amaçtan başka bir şeyi ifade etmemiştir.

Yine Hz. Peygamber'in "Sizden biriniz komşusunun (inşaat anında) bir kirişinin ucunu sizin duvarınıza koymasına (veya dayamasına) engel olmasın" hadisi de bu kısma girer. İzinsiz olarak birisinin mülkünde tasarruf hakkı doğuran bu emr-i Peygamberîyi zahirine göre alanlar olsa da, bu emrin zorunluluk ifade etmediğini savunan âlim çoktur.

İbn Âşûr "muhâkale" hadisini de bu kategoride değerlendirir⁷⁶.

10- Yüce hakikatleri öğretmeye yönelik tasarrufları:

Hz. Peygamber'in bu tür tasarrufları özellikle ashâbına yapmıştır. Meselâ Ebu Zerr'e Hz. Peygamber "Şu Uhud dağı görüyor musun?" diye sorar. O da "evet" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Uhud dağı kadar altınım olsa, üç dinar kalıncaya kadar hepsini dağıtırdım" buyurur⁷⁷. Ebu Zer de bu hükmü bütün ümmete şâmil bir hüküm kabul ettiğinden, servet biriktirmeyi yasaklardı. Hz. Osman ise onun bu görüşüne karşı çıkmıştır.

11- Azarlama ve tehdit için olan (te'dib) tasarrufları:

Bu kısma giren hadisleri iyi incelemek gerekir. Zira Hz. Peygamber'in mübalağa ile ifade ettiği tehdit ve azarlama mahiyetinde birçok uyarısı vardır. Fakihe düşen, bu sözlerden kasdın bizat yasama mı (teşrî), yoksa tehdit ve azarlama mı olduğunu ayırabilmektir.

Meselâ Ebu Hureyre'nin bir rivâyetinde Hz. Peygamber (özet olarak) cemaate gelmeyenlerin evlerini, kendileri içinde iken yakmak istediğini belirtmiş ve bu insanların orada bir parça et veya but olduğunu bilselerdi, akşam namazına mutlaka geleceklerini de ifade etmiştir⁷⁸. Fakat hiç kimsenin cemaate gelmemesi sebebiyle evini

76 Buhârî, Hars, 18; Müslim, Buyû, 114; Nesî, Eymân, 45.

77 Buhârî, Temennâ, 3, Zekât, 4; Müslim, Zekât, 31, 34; İbn Mâce, Zühd, 8.

78 Buhârî, Ezân, 29, Ahkâm, 52; Müslim, Mesâcid, 251-254; Tirmizî, Salât, 48.

de yakmamıştır. O halde bu ifâde, te'dib maksadıyla korkutmak için söylenmiştir.

Bu konudaki diğer misal de, Hz. Peygamber'in yeminle tekîd ederek, "kötülüklerinden komşusunun emin olmadığı kimsenin mü'min olamayacağını"⁷⁹ söylediği hadistir. Bu hadiste de kişinin komşusuna kötülük yapmaması için bir uyarı ve tehdit vardır. Kasedilen manâ ise, kâmil imanın olamayacağıdır.

12- Cibillî, yani irşad için olmayan, beşerî ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı tasarrufları:

Hz. Peygamber'in bu tür davranışları veya tasarruflarında ne dinî bir hüküm koymak, ne tedeyyûn, ne insanları ahlâken ve ruhen güzelleştirmek, ne de toplum intizamı söz konusudur. Sadece yaratılışın gereği ve maddi ihtiyaçları karşılamak için yaptığı tasarruflardır. Hz. Peygamber'in yaptığı ev işlerinde ve günlük yaptığı diğer işlerde dinî bir hüküm koyma ve insanların bunu takip etmelerini temin gibi bir kasdı da yoktur. Nitekim fıkıh usulcileri de, bir kâide olarak Hz. Peygamber'in cibillî fiillerinin ümmetini bağlamayacağını, aksine herkesin bu konularda kendine uygun tarzda hareket edebileceğini kabul etmişlerdir.

Bu kategoriye giren tasarruflara misâl olarak, Hz. Peygamber'in yeme-içme tarzı ve bunların cinsi, giyinme tarzı ve giydiği elbiselerin şekilleri; yatma, yürüme, bineğe binme ... vb. davranışlarının tarzı, bu hareketler ister yolda yürümek veya bir bineğe binmek gibi şer'î hükümlerin dışında dünyevî işler olsun, isterse hacda deveye binmek gibi dinî işlere dahil olsun farketmez. Yine bu konuya Hz. Peygamber'in Veda Haccı'ndan dönüşte "el-Muhassab" denilen yerde insanları toplaması da girer. Her ne kadar Abdullah b. Ömer hac esnasında burada konaklamayı iltizamî görüp, Hz. Peygamber'in yaptığı gibi yapmaya devam etse de⁸⁰, Hz. Aişe validemiz bunu gerekli görmez ve Hz. Peygamber'in buradaki konaklamasını ahabın toplanması için en uygun yer olmasına bağlar⁸¹.

79 Buharî, Edeb, 29; Müslim, İmân, 73; Tirmizî, Kıyame, 60; Ahmed, I. 387.

80 Buharî, Hac, 83, 146, 147; Müslim, Salât, 249, Hac, 336-342.

81 Buharî, Hac, 147, Müslim, Hac, 339-340; Tirmizî, Hac, 82; ibn Mâce, Menâsik, 81.

Bu çerçevede mütalaa edilebilecek diğer misaller de, Hz. Peygamber'in sabah namazından sonra sağ tarafına yaslanarak uyuması⁸², Bedir Savaşı'nda ordunun mevzilerini belirlemesi⁸³, hurmaların tozlaştırma konusundaki tavsiyesi gibi tasarrufları böyledir.

Sayılan bu oniki tasarrufun üçü dışında, diğerlerinin yasama veya dinî bir hüküm koyma niteliği yoktur. Önemli olan da teşrîdir. Zira Allah Teâla'nın Hz. Peygamber'i peygamber olarak göndermesinin esas gayesi yasamadır. Onun için de aksine bir delil bulununcaya kadar O'nun fiil ve sözlerine itibar etmek gerekir. Nitekim imamlar malın üçte birinden fazlasının vasiyyet edilemeyeceğine dair hadisi⁸⁴ tavsiye veya yol gösterme kabilinden almayıp, bu hadisin dinî bir hüküm koyma niteliğinde olduğu konusunda icma etmişlerdir⁸⁵.

I- Muhammed Ebu Zehra'nın Taksimi:

Ebu Zehra önce Hz. Peygamber'in bütün söz, fiil ve takrirlerinin sünnete dahil olduğunu belirtir ve dinde hüccet olduğunu kabul eder. Arkasından bir soru sorarak "Acaba bütün fiilleri sünnet midir?" der ve sünneti bu açıdan üçe ayırır:

1- Hz. Peygamber'in şeriati açıklamak için yaptığı işler: Namaz kılışı, orucu tutuşu, haccedişi, ziraat ortaklığı kuruşu ve borç alış verişi böyledir. Bu türlü fiilleri sünnet olup onlara uymak gerekir. Bu kategorideki fiilleri ikiye ayıran Ebu Zehra şöyle der:

a- Şeriâtin mücerred ifadelerini açıklayan fiilleri

b- Bir işin mübâh oluşunu gösteren fiilleri. Her iki kısımda umumîdir.

2- Sadece Hz. Peygamber'e mahsus olduğuna dair delil bulunan fiiller. Dörtten fazla kadınla evlenmesi böyledir.

82 Buharî, Tehecçüd, 3; Müslim, Zikir, 60; Neseî, Kıyamu'l-Le'yl, 35.

83 Buharî, Meğâzi, 2-17; Müslim, Fedâilü'l-Sahâbe, 161... DİA, V.326.

84 Buharî, Cernâiz, 36; Vasâyâ, 2-3; Müslim, Vasiyyet, 5, 7-8; Tirmizî, Cenâiz, 6.

85 İbn Âşûr, s.28-39. Ayrıca krş. Karaman, II. 446-457, Kırbasoğlu, *Sünnet*, s.69-76; Erdoğan, *Sünnet*, s.260-265; Toksarı, s.91-95.

3- İnsanlık icâbı ve Arabistan'da yaygın olan geleneklere göre yapmış olduğu iş ve hareketler. Hz. Peygamber'in yiyip içmesi, giyinip kuşanması, helâl şeyleri yiyip içme tarzı bu kısma dahildir.

Bunlardan başka Hz. Peygamber'in bir kısım fiillerinin sünnet olup olmaması üzerinde bazı âlimlerin ihtilafına dikkat çekerek, sakal konusunu misâl olarak getirir. "Meselâ Hz. Peygamber'in sakalını bir kabza uzatması, birçok bilgine göre sünnettir. Bunlar görüşlerini kuvvetlendirmek için; "Bıyığınızı kırıpın, sakalınızı da uzatın"⁸⁶ hadisini delil getirerek sakal bırakmasının âdet işi olmadığını, şer'î bir şey olduğunu söylerler." Bunun sadece âdet işi olduğunu söyleyenlere göre ise, icmâ ile kabul edilmeyen bu nehiy, bıyıklarını uzatan ve sakallarını kesen Yahudi ve diğer gayr-i müslimlere benzemeyi yasaklamak içindir. Buna göre sakal bırakıp bırakmama bir âdet meselesidir" deyip kendisi de son görüşü tercih eder⁸⁷.

J- Süleyman el-Aşkar'ın Fiilî Sünnet'i Taksimi:

"Ef'âlü'r-Rasûl" ismiyle iki ciltlik kitap yazan Muhammed Süleyman el-Aşkar, Fiilî Sünnet'i fıkıh usulü açısından bütün yönleriyle ele alarak, İslam hukukundaki konumunu anlatır. Bu arada Fiilî Sünnet'i de bağlayıcılık açısından 10 kısma ayırır. Büyük ölçüde Ebu Şâme'nin üslûbunu ve onun eserinin ana planını kendisine rehber edinen müellif, bu üslûpla Kavli Sünnet'in de ele alınması gerektiğini savunur⁸⁸. Aşkar'ın bu görüşü çerçevesinde her ne kadar kendisi sadece Fiilî Sünnet'i bağlayıcılık açısından taksime tabi tutsa da, aşağı yukarı aynı taksimin bütün sünnet için yapılabileceğini dikkate alarak ve onun fıkıh usulündeki konuyla ilgili bütün klasik kültürü belli bir düzen içinde sâde bir üslupla aktardığını da göz önünde bulundurarak yaptığı taksimi ve izahları mümkün olduğunca özetlemek suretiyle bu sıralamamızda yer vermeyi uygun bulduk.

Ayırdığı 10 kategori şunlardır: 1- Cibillî, 2- Âdî, 3- Dünyevî, 4- Mûcizevî, 5- Hasâis, 6- İmtisâlî, 7- Vahiy bekleme anı, 8- Mûteaddî, 9- el-Mübtedeü'l-Mücerred 10- Mücerred fiil.

86 Ahmed, II, 229.

87 Ebu Zehrâ, s. 101,

88 Aşkar, I. 247.

1- Cibillî fiil: Hz. Peygamber'in beşer olarak yaptığı fiiller.

Hz. Peygamber, diğer peygamberler gibi bir beşerdir. Sadece vahiy almasıyla diğer insanlardan farklılık arzeder. Bu konudaki âyetler bu hususa delâlet eder⁸⁹. Fakat ibadetle ilgili bir beşerî fiil söz konusu olursa, ruku, secde.. vb. fiiller gibi bu konunun dışındadır.

Hz. Peygamber'in beşer olarak yaptığı fiiller ikiye ayrılır:

1- İradeye bağlı olmayan refleks hareketleri: Meselâ sevinçli olduğunda yüzünün ay parçası gibi aydınlanması, hoşnutsuzluğunun yüzünden bilinmesi, bir yaradan dolayı acı duyması, yediği yemeğin ekşi veya tatlı olduğunu algılaması, elinde olmadan bazı şeylerden veya kişilerden hoşlanması veya hoşlanmaması (meselâ keler etini yemekten hoşlanmaması, Hz. Hamza'nın kâtilinden hoşlanmaması gibi hareketleri. İradî olmayan meselâ uykudayken veya dalgın iken meydana gelen vücut hareketleri de aynı gruba girer.

Bu kategoriye giren nebevî davranışların, irade dışı olmaları sebebiyle şer'î bir hükmü yoktur. Onun için de teklif çerçevesinin dışındadır. Bunlardan dinî bir hüküm çıkarılamaz. İktidâ etmeye dâir bir emir veya yasakla da ilgisi yoktur.

Meselâ Hz. Peygamber hanımları arasında adaletle ve eşit davranırdı. Birini diğerinden daha çok sevmesi konusunda ise "Ya Rabbi, gücüm dahilinde olan taksimim bu kadardır. Senin sahip olup, benim sahip olmadığım konuda beni kınama!"⁹⁰ buyurdu.

Ayrıca bu tür davranışları ikiye ayırmak mümkündür:

a- Bir hükme delâlet eden sevgisi ve hoşnutsuzluğu: Meselâ Hz. Peygamber'in bütün işlerinde sağdan başlamayı sevmesi, ni-fakı, münâfıkları, yalani, yalancılığı sevmemesi gibi konulara iktidâ edilir ve örnek alınır.

89 Fussilet, 6; İsrâ, 93.

90 Ebu Davûd, Nikâh, 38; Neseî, Nisâ, 2; İbn Mâce, Nikâh, 47; Darimî, Nikâh, 25; Ahmed, VI.144

b- Fıtratından kaynaklanan tabîî olarak hoşlandığı ve hoşlanmadığı şeyler: Meselâ tatlıyı ve balı sevmesi, kabağı sevmesi gibi en sevdiği içeceğin soğuk bal şerbeti olması, en sevdiği yemeğin (ekmek seridi) olması, kına kokusunu sevmemesi gibi. Bu tür şahsî sevgilerde herhangi bir örneklik söz konusu değildir ve bu konularda iktidâ gerekmez. Meselâ Hz. Peygamber keler yemeyi sevmezdi. Buna karşılık Halid b. Velid onun sofrasında keler yemiştir⁹¹.

2- Beşer olması sebebiyle zarûrî olarak yaptığı (cibillî) irâdî ve kasdî fiiller:

Yemek yemek, su içmek, def'i hâcet, ev edinmek, giyinmek, yatmak, yürümek, oturmak, uyumak, tedavi olmak, evlenmek gibi fiiller insanın zarurî olarak yaptığı fiilleri mecburen yaptığı için bunlar teklif dışındadır ve teklif olmayan konuda da "kadve" (örnek alarak iktidâ etme) söz konusu değildir. Kim bunları yapıp, sonra da Hz. Peygamber'e iktidâ ettiğini iddia ederse, hata etmiş olur. Zira bunu o kişi istese de istemese de zaten yapacaktı.

Bu fiillerde dört husus söz konusudur:

a- Söz konusu davranışların farklı şekillerde olabilmesi: Bir fiil birden çok şekilde yapılabilir da, Hz. Peygamber bunlardan sadece birini yapmış ise, bu davranışın mübahlığı veya vâcipliği söz konusu değildir. Meselâ Hz. Peygamber'in sağ tarafına yatarak uyuması, sağ eliyle yemesi, suyu üç defada içmesi gibi. Bu konuda Hz. Peygamber'in bu işi yaparken şer'î bir hükmü hedeflediğine dâir bir delil bulunmadıkça bunun mübahlığı ve vâcipliği söz konusu değildir. Ancak bu tür hareketler genelde ibahaya delâlet eder.

b- Kullanılan şeylerin çeşitleri: Hz. Peygamber'in belirli yemekleri yemesi, meselâ hurma, bal, arpa ekmeği vb. şeyleri yemesi gibi. Bunları yemek zarûrî değildir. Zira bunlardan birinin yerine diğeri yenilebilir. Aynı şekilde topraktan yapılmış ve üstü dallarla örtülmüş evde oturması, sert ve kalın liflerle doldurulmuş yatakta yatması, belirli kabilelerden belirli kadınlarla evlenmesi gibi tasarrufları da ibahaya delâlet eder.

c- Cibillî fiillerin meydana geldiği yer ve zaman: Hz. Peygamber'in belli vakitlerde yemesi, belli yerlerde uyuması gibi.

d- Cibillî olmakla birlikte zarûf olmayan fiiller: (Hâcî fiiller): At, eşek, katır gibi hayvanları binek edinmek gibi.

Bir de Hz. Peygamber'in menfaat olması hasebiyle -ihtiyaç olmasa da- fiiller de bu kategoriye girer. Asa edinmek, güzel koku koklamak gibi.

Kısacası ibadetle alakası (bağı) olduğuna dair bir delil bulununcaya kadar, hangi çeşidi ile olursa olsun ihtiyarî cibillî fiiller ibahaya delâlet eder.

İhtiyarî olan cibillî fiiller ikiye ayrılır:

1- Salt cibillî fiiller: Bu tür fiiller ibadetle alakası olmayan fiillerdir. Hurma, et, bal yemek gibi belirli bir yemeği yemek, belirli bir yolda yürümek, belirli vasıftaki bir elbiseyi, sözgelimi abâ, kavuk, kumaş gibi bir şeyi giymek, veyahut pamuklu veya yünlü bir elbiseyi giymek.

Hz. Peygamber'in bu kategoriye giren tasarrufları ibaha çerçevesinde meydana gelmiştir. Bunlara -daha önce belirttiğimiz gibi- iktida etmek mendup diyenler olsa da, hatta usulcülerin hilafına muhaddislere göre bunlar mendûp olup, bu konularda da Rasûlullah'a uymak (teessi) gerekli ise de Aşkar bu görüşlere katılmamakta, bu davranışların ibahaya delâlet ettiğine dair görüşün kendi indinde en râcîh görüş olduğunu savunmaktadır.

Meselâ ona göre, hadislerden yemeği kaşıkla yiyip, elle yememek; Sünnet'ten yüz çevirip, cezaya hak kazanma sebebi olarak anlamak doğru değildir. Aynı şekilde, musluk veya ibrikten abdest alıp; elin içine sokularak suyun alındığı kaptan abdest almamak da Sünnet'ten ayrılma demek değildir. Yemeği kaşıkla yiyen, abdesti musluktan alan bunların daha temiz olduğuna inansa aynı şekilde bu da sünnetten yüz çevirmiş demek değildir. Çünkü mübah olduğuna inanarak terketmekte bir sakınca yoktur.

2- İbadetle alakası olan fiiller: Dört kategoride ele almak mümkündür:

a- İbâdet esnasında yaptığı fiiller: Hz. Peygamber'in Mekke'nin Muhassab mevkiinde konaklaması, teşehhüde üç parmağını tutması (kabzı), secdede parmaklarını bitişik halde yere koyması, birinci ve üçüncü rekattan sonra istirahat için oturması, ihramdan çıkmak için koku sürünmesi, hutbe esnasında mızrak veya ok yayına dayanması, namazda kalın giymesi gibi tasarrufları namazın sünneti olması muhtemel olduğu gibi, sadece cevaz olduğunu göstermek için yaptığı fiiller olması da muhtemeldir. Aynen namazda pamuk, yün veya başka şey giymesi gibi.

b- İbadet vesilesiyle yaptığı fiiller: Hz. Peygamber'in "Küdey" yoluyla Mekke'ye girmesi, "Kedâ" yoluyla da çıkması, Kâbe'ye Benî Şeybe kapısından girip, binek üzerinde tavaf etmesi, Safâ ve Merve arasında sa'y etmesi, Arafat'ta deve üzerinde vakfe yapması, bayram namazında gittiği yolun haricinde bir yoldan geri dönmesi, bayrama yürüyerek gidip-gelmesi, yolculukta namazlarını muayyen yerlerde kılması, bu konunun misâlleridir.

c- İbadetten hemen önce yaptığı fiilleri: Sabah namazının farzından önce sağ tarafına biraz uzanması⁹² gibi. İbn Hazm bu hareketi vâcib görür⁹³. Şâfiîler bunu müstehâp görürler. Buharî konuya ait bir başlık açmıştır. İbn Mes'ûd, İbn Ömer, İbrahim en-Nehâî, Hasen-i Basrî mekruh görürken, İbn Ömer ayrıca bid'at olduğunu da söylemiştir⁹⁴.

d- İbadeti bitirdikten sonra yaptığı fiilleri: Namazın bitiminde, cemaate sağından veya solundan dönmesi gibi.

Aşkar'a göre ibadetle alakası olan bu kısma giren fiiller hakkındaki hükmün mendûp olduğuna dair görüş, en uygun olan görüştür.

2- Âdet ve gelenek olarak yapılan fiiller (Âdî fiiller):

Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu toplumun din ile alakası olmayan âdet ve geleneklerine uyararak yaptığı fiilleridir. Hayat şartlarının gereği olarak toplum içinde cerayan eden ve bedenî ihti-

92 Buharî, Teheccüd, 23.

93 İhkâm, s.432'den naklen.

94 Feth, III. 43'den naklen.

yaçlarla da irtibatı olan, evlenme, doğum ve ölüm gibi işlerin bir kısmı gibi.

Meselâ; süslü ve çizgili elbise, cübbe, sarık, abâ giymesi; saçını uzatması, deri su kırbaşı kullanması, gözüne sürme çekmesi, güzel ve hoş kokular kullanması gibi fiilleri bu kategoriye girer. Ayrıca bu gün bazı İslam ülkelerinde olduğu gibi damat hanımının evinde değil, Hz. Peygamber döneminde kendi evinde zifafa girerdi. Onlar ölüle-rini taştan yapılan kabirlere değil, toprak kabirlere gömerlerdi.

Bu gruba giren fiillerin hükmü, cibillî fiillerdeki benzerleri gibi sadece ibahaya delâlet eder. Ancak iki şart olursa bu hüküm değişir: a) Bu fiilî emreden kavli bir emir, b) Dinî olduğuna dair başka bir karinenin bulunması. Cenazenin kabirde kibleye döndürülmesi gibi.

Ayrıca el-Aşkar'a göre Ebu Zehrâ'nın, Hz. Peygamber'in sakalını uzatması ve bıyıklarını kısaltmasının âdet kabilinden bir fiildir, şer'î değildir yönündeki görüşü, delillerin gerektirdiği fiili tatbik etme kaidelerinin dışına çıkan bir sözdür. Zira bu konuda din düşmanlarına muhalefeti emreden kavli bir emir vardır: "Müşriklere muhalefet ediniz; sakallarınızı bırakınız, salıveriniz, bıyıklarınızı kısaltınız" hadisi gibi⁹⁵.

3- Dünyevî işlerle ilgili fiilleri:

Hız. Peygamber'in kendisinin veya başkasının mal ve canına fayda temin edecek veya aynı şekilde bir zararı önleyecek bir kasıtle yaptığı fiilleri ve şahsına özel veya müslümanların hepsinin işlerinde fayda elde etmek veya zararı def etmek için aldığı tedbirler bu kategoriye girer. Bu konuları da 5 başlık altında toplamak mümkündür:

a- Tıbbî Uygulamaları: Tedavî veya hıfzıssıhha maksadıyla kendisi için veya başkaları için yaptığı uygulamaları böyledir. Deve idrarını ve sütünü tedavi için tavsiyesi, kan aldırması, vücudunun muhtelif organlarından kan aldırması, Uhud'da yaralânınca yarasına hasır külü basması ve muhtelif ilaçları tedavi için kullanması gibi.

b- Ziraatle ilgili uygulamaları: Muhtelif bitkileri ekmesi, dikmesi, sulaması, üretimini yapması vs. konular bu gruba girer.

c- Zanaat ile ilgili uygulamaları: Her türlü zanaat koluna giren uygulamalardır.

d- Ticaret: Muayyen şeylerle, belli şartlar içinde, kazanç sağlamak için yaptığı alışverişlerdir.

e- Diğer kazanç yolları: Koyun gütmek, ücretle başka bir iş yapmak gibi.

f- Savaş için aldığı tedbirler, kullandığı silahlar, kılıçlar, oklar: Savaş için at besleyip terbiye etmek, hendek kazmak, ordunun ter-tip ve ta'limi gibi.

f- Siyasî olarak aldığı tedbirler: Vâlileri atamak, kayıt defterleri tutmak, muhafız, kapıcı ve sefir atamak, bayrak vb. şîâr edinmek gibi.

Hız. Peygamber bu ve buna benzer bir takım tasarruflarda bulunmuş ve bu tasarrufları bize naklolunmuştur⁹⁶. Bu tür tasarruflar o işlerin ibahatine delâlet eder.

Dünyevî ve cibillî olan fiiller de de Hız. Peygamber'e teessi gerektiğini söyleyen de mevcuttur. Meselâ Hız. Peygamber'e mübâh olan, müstehap olan veya vâcip olan bir şey, ümmeti için de aynı hükmü taşır mı? Sözgelimi bir hastalığın tedavisi için belirli bir ilacı içmiş olsa, bu ilacı bizim de içmemiz müstehâp mıdır, yoksa vâcip midir veya mübâh mıdır? Alimler bu konuda ikiye ayrılır:

1- Hız. Peygamber dünya işlerinde de itikat hatasından masumdur, hatta bu konudaki bütün kanaati (itikadı) vakiyaya mutabıktır. Bu fikri savunan kadim usulcülerden kimse yoksa da, Hız. Peygamber'in bütün fiillerini delil alan usulcülerin bulunuşu sebebiyle, özellikle Nebî'nin dünyevî fiillerinden bahsetmelerinden hareketle bu tür görüşte olanları bu kategoride mütâlaa etmek mümkün-

96 Kettânî, *et-Terâtübü'l-İdâriyye*. (Bu eser konuyu bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır. Eser dilimize 3 cilt halinde Ahmed Özel tarafından tercüme edilmiştir.)

dür. Meselâ İbn Kayyım "et-Tıbbu'n-Nebî" konusunda yazdığı eserinde bu görüşü savunur. Muhaddisler de aynı görüştedir. Buharî'nin koyduğu başlıklar bunu yansıtmaktadır.

2- Hz. Peygamber'in dünya işlerindeki kanaatleri vakıya mu-tabık olması gerekmez; az veya çok hata yapabilir. Bu risâlet ile ilgili görevine de bir nakîsa getirmez. Ziraat, sanat gibi konuları bu işin ehli olanlar Hz. Peygamber'den daha iyi bilebilir. Bu görüşü benimseyenler Kadî İyad⁹⁷, Kadî Abdülcebâr el-Mu'tezilî⁹⁸, Muhammed Ebu Zehrâ⁹⁹ dir.

4- Hz. Peygamber'in Harikulâde Fiilleri (Mûcizeler ve Kerametler):

Mûcizeler, Allah Teâlâ'nın, kullara Peygamberlerin "Allah'ın Elçisi" olduğunun delilleri olarak, Kevnî Sünneti bozarak kainatta kurduğu düzenin aleyhine yarattığı hallerdir; Nebilerini desteklediği şeylerdir. Mucizeler, Peygamberleri ilahî dâvetin yükünü taşımaya hazırlamak için veya tebliğinde karşılaştığı sıkıntuların mükâfatı olarak veyahut da tebliğinde yardım veya destek için Allah Tealâ tarafından yaratılır.

Konunun kelamî ve Fıkıh Usûlüne yönelik tartışma ve izahlarının ötesinde, bizi ilgilendiren kısmı, bir mü'min harikulâde bir işi gerçekleştirmeye çalışmalı mıdır? Meselâ Hz. Peygamber'in kafirlerin gözüne toprak atarak uyutması, ordusu susuz kaldığında, su kabındaki suyu çoğaltması vb. konularla mü'min de bu tasarruflara uyarak, riyâzet ile bunları yapmaya ve harikulâde fiillere veya hal-lere ulaştıran sebeplere sarılarak bu hedefe ulaşmaya çalışmalı mıdır?

Aşkar'a göre, âlimler arasındaki ihtilafa rağmen evliyanın ke-rameti kasıtlı veya isteyerek vuku bulmaz; olan olur, mü'min sa-dece hâdisenin meydana gelişinden sonra bunun farkına varır. Yine ona göre mûcizelerde de esas olan adem-i iktidadır; zira mûcizeler peygamberlere mahsus tasarruflardır.

97 Şifâ, II. 178.

98 el-Muğnî, XVII. 256.

99 Tarihü'l-Mezâhibi'l-Fıkhiyye, s. 10.

Hız. Peygamber'in doğru firâset, sahih ilham, açık keşf ve sahih rüya gibi harikulâde halleri gerektiren tasarruflarıyla uyardığı, inzar ettiği, sakındırdığı, tebşir ettiği sabittir. O halde bunlara benzer işleri yapan kişi meşru olmayan bir işi yapmıyor demektir. Bunlarda esas olan adem-i hususiyettir. Ancak bu tür tasarruflarda şerî bir hüküm veya dinî bir kaide ihlâl edilemez¹⁰⁰.

5- Hasâis: Sadece Hz. Peygamber'e mahsus fiiller:

Rasulullah'ın yaptığı bazı fiiller, müminlere değil de sadece O'na mübâh kılınmıştı veya vâciptir veya sadece O'na haramdır. Bu fiillere "el-hasâisü'n-nebeviyye" denir. Hasâisten ahirete mu-teallık olanlar, teklif çerçevesinin dışında olduğundan bağlayıcılık ve iktidâ konusuna girmez. Meselâ nübüvvet mührü ve bedenî vasıflar yaratılışla alakalı olduğundan bu konuya girmezler. Bunun dışında şer'î bir hüküm niteliğindeki dünyevî bir fiil-i nebevînin Hz. Peygamber'in kendisine mahsus olduğu kesin bir delille sabit olduğu takdirde bu, başkasının hükmünün O'nun hükmü gibi olduğunu gerektirmez ve bu keyfiyet icmâ ile sabittir. Aksi takdirde yani O'nun hükmünün başka birinin hükmü gibi olsaydı ihtisasın bir manası kalmazdı¹⁰¹.

6- Beyanî Fiil:

Kur'an-ı Kerîm'de vârid olan mücmel ve diğerlerinin müşkilini beyân sadedinde (açıkca ortaya koymak için) vâki olan nebevî tasarruflardır. Şayet söz konusu tasarruf "ibtidâî beyan" ise, yani müstakil veya başlıbaşına bağımsız bir hüküm bildiriyorsa buna el-fiilü'l-mücerred denilir.

Beyanî fiilin üç yönü vardır:

a- İbâdet hakkındaki emir ve nehiyeler için imtisâl olma yönü (Hz. Peygamber'in bir ibadeti uygulamalı olarak göstermesi): Meselâ Hz. Peygamber'in hac âyetini hac yaparak ve "Haccın nasıl

100 Aşkar bu görüşleri Şatibi'den (*Muvafakat*, II.249-266) alır ve bu görüşlere katıldığını belirtir. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Sakallı, Talat, *Rüya ve Hadis Rivayeti*, Isparta 1994.

101 Konu özelliğine binaen daha geniş olarak ve müstakil başlık altında daha sonra ele alınmıştır.

yapılacağını benden öğreniniz; belki ben bu seneden sonra sizinle karşılaşmam” buyurması haddi zatinde Allah Teâlâ ‘nın O’na vâcip kıldığı hac için bir imtisaldır ve bu imtisâlî hac kendisi için yeterlidir ve farziyeti yerine getirmiş olur.

b- Kendisine emrolunanı beyân için imtisâl olma yönü: Bu yönüyle söz konusu hüküm ya vâcip veya müstehap olur. Yani mendûp bir ibâdeti emir olması için imtisâl olması cihetiyle mendûp, beyanı emir için imtisâl olmasıyla vâcip olur.

c- Beyanın fiille hâsıl olan yönü: Bu şekilde bize emredilen fiilin tafsilâtı bilinir. Yani vucûba delâlet eden bir ayetle ilgili ise, vucûba delâlet eder, nedbe delâlet eden bir ayetle ilgili ise mendûba delâlet eder, ibahaya delâlet eden bir âyetle ilgili ise ibâhaya delâlet eder.

Uslucüler fiil-i beyâni dediklerinde, çoğunlukla bu yönü kasdederler.

Burada şuna da işâret etmek gerekir. “el-Fi’lü’l-beyanî” ile “el-fi’lü’l-ımtisâlî” arasındaki farkı şöyle izah etmek mümkündür. Birincisi, Hz. Peygamber’in şerî ahkâmındaki bir müşkili açıklamak (veya delilden çıkarılan hükmü bildirmek) kasdıyla yaptığı bir davranıştır. İmtisâlî fiil ise, Hz. Peygamber’in açıklamak kasdıyla değil de, Allah’ın emrettiği bir fiili mücerred olarak mükelleflerin yapacağı kadar yapmasıdır.

7- İmtisâlî tenfizî fiil:

“Ma’lumu talep” için kendisiyle mücerret imtisali kasdettiği ve hasâisten olmadığı sabit olan fiildir.

Misâli: Kelime-i şehâdet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, hac ve Hz. Peygamber’in Allah’a kurbet kasdıyla yaptığı bütün şeyler ile Allah’ın şeriat kıldığı ve umumî olarak yasakladığı şeylere iltizâm ederek yaptığı muâmelât ve akidlerdir.

Hz. Peygamber’in ilahî emirleri mükelleflere öğretmek için yaptığı bütün fiillerinde, bir mücmellik ve kapalılık yoksa; mücmellik veya kapalılık var da, Hz. Peygamber onu tebyin için yapmamışsa bu imtisâlî fiildir.

Hükmü, gösterilmek istenen nassın hükmüne bağlıdır. Bu nass vâcip ise fiil vâcip, istihbab içinse, müstehaptır. Terk yönüyle de aynıdır. Şayet Hz. Peygamber bir imtisali haram olduğunu öğretmek için terk etmişse, terk vâcip, bir mekrûhu öğretmek için terk etmişse terk müstehap, hitap helâl kılmak içinse fiil mübahdır.

İmtisâli fiilin nassını bilmek ve tayin etmek muhtelif şekillerde olur. Meselâ Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e bir işi yapmayı emreder. Hz. Peygamber de şahsında onu temsil eder: "Yedi organ üzere secde etmekle emrolundum"¹⁰² hadisinde olduğu gibi. Diğer bir şekilde "terk" ile olur. Allah Teâlâ bir işi terketmeyi emreder, Hz. Peygamber de onu yapmaz. Aynen muhanneslerin öldürülmesi konusunda Hz. Peygamber'in "Namaz kılanları öldürmekten nehyolundum"¹⁰³ ifadesinin hükmü gibi.

8- Fiil-i Müteaddî:

Hz. Peygamber'in başkasını ilgilendiren, ukûbât, muâmelât ve insanlar arasındaki anlaşmazlıklarda hüküm (kaza) vermek gibi konularda yapmış olduğu tasarruflara fiil-i müteaddî denir.

Bu tür işlerin, bundan önce sayılan herhangi bir kategoriden ayrı olmasının söz konusu olamayacağını, ancak bazı usulcülerin fiil-i müteaddî'yi ayrı bir başlık altında ele aldıklarından bu başlığı koyma ihtiyacını hissettiğini ifade eden Aşkar, fiil-i müteaddî'de Hz. Peygamber'e iktidânın hükmünün, yukarıda sayılanlardan hangi konuya girerse ona göre değişeceğini belirtir.

9- Hz. Peygamber'in vahiy bekleme anında yaptığı fiilleri:

Hz. Peygamber'in fiillerinin kısımlarını sayarken bu kısmı da mustakil bir başlık altında ele alan sadece Zerkeşî ve Şevkânî¹⁰⁴ olduğunu belirten Aşkar, Zerkeşî'den naklen konuyu şöyle misalendirir:

102 Buharî, Ezân, 133, 134 (hadis "emrolunduk" şeklindedir.)

103 Ebu Davûd, Edeb, 61 (V.224).

104 Şevkânî, *İrşâdül-Fuhûl*, s. 36.

Rasulullah hac esnasında ihrama girerken kıran haccı için mi, temettu haccı için mi, yoksa ifrat haccı için mi ihrama girdiğini belirtmemiştir. Şafiiler'e göre bu konuda Hz. Peygamber'e ikti'da (teessi) müstehaptır ve ihramda iphâm yani hangi hac için ihrâma girdiğini tayin etmemek daha faziletlidir.

Ancak Aşkar'a göre istihbâb yoluyla bu konuda iktida kabul edilemez. İhramda ibhâmiyet -Nebî'nin özel bir vâhyi beklemek için ihramı müphem bıraktığı sabit olsa da- vahiy geldikten sonra bu konuda iktidaya imkân yoktur, zira durum tebeyyün etmiştir.

Fakat ihramda iphâm sadece mübâhtır, başkası değil. Çünkü bu fâsıt bir şey olsaydı, Hz. Peygamber bunu yapmazdı. Vahiy beklemek, caiz olmayan bir fiili mübâh kılmaz.

10- Fiil-i mücerred:

Bize nisbetle hükmünü açıklayan bir karine bulunmayan ve bundan önce sayılan tasarruflardan hiç birine girmeyen fiillerdir. Fakat haddi zatında bu kategori iki şekildedir: 1- Hakikatte ve bâtında daha önceki kategorilerden birine girdiği halde, bizim bunu o kategoriye sokmamızı sağlayacak bir delilimiz yoktur. 2- Allah Teâlâ'nın bazı hükümleri koymayı (inşâ), Hz. Peygamber'in yetkisine havale etmesine uyarak veya serbest (afv) bırakma mertebesindeki çerçeve dahilinde tasarrufta bulunarak, bizatihî ibtidâen Nebî'nin yaptığı fiil olur.

Konuyu bütün tartışma ve ayrıntılarıyla ele alan Aşkar, problemin karmaşıklığına dikkat çekerek, usulcülerin Hz. Peygamber'in fiillerine dair tartışma ve izahlarının büyük çoğunluğunun bu konu çerçevesinde cereyan ettiğini belirttikten sonra, daha önce naklettiğimiz Ebu Şâme'nin planını aynen alarak ve bazı ilâvelerle konuyu uzun uzun anlatır. Biz burada başlıkları sıralamakla yetinelim: a- Sıfatı bilinen (yani hükmü bilinen) mücerred fiil, b- Sıfatı (hükmü) bilinmeyen mücerred fiil, c- İmamlara nisbet edilen mücerret fiilin iki kısmına dair görüşler, d- Deliller ve Tartışmalar.

I- Mücerret fiilde teessi (iktidâ) olmayacağına dair iddialar,

II- Tevakkuf görüşü,

III- Tahrim görüşü,

IV- İbâha görüşü,

V- Nedb görüşü,

VI- Vucûb görüşü,

VII- Denklik (müsâvât) görüşü, (Meselâ Hz. Peygamber bir işi vâcip olarak yaptıysa, bunun aynısının bize de vâcip olduğuna delâlet ettiğine vb. dair görüş.)

VIII- Denkliğin sadece ibadetlerde olduğuna dair görüş¹⁰⁵.

Aşkar'ın 500 sayfaya yakın bir hacimde ele aldığı konuları bu şekilde özetlemeye çalıştık. Böyle bir çalışmada bu kadar geniş bir özet tercihimizin sebebi Aşkar'ın Fiilî Sünnet konusunda Fıkıh Usûlü bilginlerinin bütün görüş ve tartışmalarını belli bir sistem içinde ele almış olmasındandır. Bu özetle biz, Fıkıh Usûlünde ele alınan Fiilî Sünnet'in bağlayıcılık açısından durumunu ve bu konudaki görüşleri de özetlemiş olduk. Çünkü her usûlcünün görüşünü ayrı ayrı sıralamaya çalışsak, konuyu lüzumsuz uzatma ve tekrarlarla doldurmuş olurduk. Okuyucuyu da sayısı onlarla ifade edilebilecek usulcü görüşleriyle bıktırılmış olabilirdik. Ondan sonra da bir sonuç da elde edemeyebilecektik. Onun için bu özete biraz daha geniş yer ayırdık.

Ahmed Naim de Hz. Peygamber'in fiillerini tanımlarken sadece fiilî sünnet için bağlayıcılık açısından bir taksim yaparak, "fiillerden murat, Hz. Peygamber'den sâdır olmuş işlerdir ki, bunların bir kısmına ittiba ile yükümlüyüz. İnsan olarak, yaratılıştan kaynaklanan yahut hassa-i nebeviyyeleri olmak üzere kendilerinden sâdır olan ittibâ ile emrolunmadığımız işler de nebevî fiiller cümlesindedir. Fıkıh İlmi'nde bu ikinci kısım fiiller mevzû-ı bahs değilse de, Hadis İlmi'nde bahis mevzuudur"¹⁰⁶.

Bir başka görüşe göre ise, "Hazreti Peygamber'den hadis olarak tesbit edilmiş, fakat daha ziyâde onun günlük yaşayışına tealluk

105 Aşkar, I. 185-372. (Özet olarak)

106 Tecrid, I. 5.

eden ve dinî hiç bir vasfı bulunmayan sözlerin vahiy hükmünün dışında kaldığını kabul etmek gerekir. Onun, sâir insanlar gibi bir beşer olduğunu ve her beşer gibi hata yapabileceğini açıklaması¹⁰⁷, buna delâlet eder. Nitekim bazı icthadlarında hataya düşmesi, bu hususlarda herhangi bir vahyin gelmediğini gösterir; ancak bu hataların da bazan vahiy yolu ile tashih edildiği de unutulmamalıdır¹⁰⁸.

Sünneti Bağlayıcılık Açısından Sınıflandırmadaki Güçlükler:

Hz. Peygamber'in Sünnet'inin bağlayıcılık açısından yapılan bu sınıflandırmalar genel olarak incelendiğinde, birbiriyle biraz farklı gibi görülse de, üzerinde düşünüldüğünde bu taksimlerin birbirinden çok farklı olmadığı görülebilir. Çünkü bazıları konuyu daha teferruatla ele alarak, sadece bir misâl bulunabilen ayrı bir kategori koyacak kadar ileri gitmekte; buna mukabil bir başkası daha şumullü bir taksimle problemi sadece iki başlık altında incelemeyebilmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, problemin özü, sünnet olan bir tasarruf veya sözün "dinî" kategori içinde yer aldığı apaçık delili olanlarıyla, bu kategoride yer almadığını gösteren delili olanlar dışında kalan kısımlarda odaklaşmaktadır. Sözelimi bir ibâdetin icmâ ile de kesinleşmiş bir rüknünün cibillî olduğu veya dinî bir tasarruf olmadığı iddiası hiç bir âlim tarafından iddia edilmezken, ibâdet içinde olsun veya normal ve tabiî şartlarda olsun herhangi bir fiil veya söz farklı şekillerde ele alınmaktadır. Buna dair misâller yapılan taksimlerde açıkça görülmüştür. Ayrıca bu kadar çaba ve emek sonuçta probleme köklü çözüm bulacak ve temel ayırıcı noktalarını tesbit edecek "etrâfını câmî, ağıyârını mânî" kâide ve kıstasları da geliştirememiş görünüyor. Şöyle ki;

1- Yapılan taksimler teferruatlı ise, konular birbirine girmekte; şayet umumî ise yeterince meramı ifade edememektedir. Gerçi böyle bir probleme çözüm bulunsa zaten ortada bir mesele de kalmayacaktır. Bizce bu konunun özünde İslam'ın kendi dinamikleri, esasları ve ta'limleri yatmaktadır. Yani İslam, bugün yaşayan bir çok din veya sistemlerin aleyhine hayatın her safhasındadır. İnsanın

107 Müslim, Fedâil, 140.

108 Koçyiğit, *Hadis Isulahları*, s.123.

iç dünyasından, niyetinden, evindeki, sokaktaki, çalışma yerindeki hayatına, oradan da kabir ve âhiret hayatına kadar uzanmaktadır. İnsanın duygu, his ve düşünce âlemindeki tavsiyelerini ve eğitimini ihmal etmezken, ibâdet ve "kurbet" hayatını çok sağlam temellere oturtmuştur. Haliyle bu kadar geniş bir alanı içine alan ve sağlıklı, herkesce kabul edilebilir bir taksim çok güçtür.

Kanaatimizce burada yapılacak iş, genel kaideleri koyup, kaide dışında kalacak, istisnaları tek tek ayırmaktır.

2- Herhangi bir tasarrufun "kurbet" (kurbet ibâdetten daha geniş manada olup, insana Allah rızasını kazandırıp O'na yaklaştıran her şey demektir.) olması ile kurbete çevirme merhalesini ayıran sınırı tayin etmelidir. Diğer bir ifâde ile, "mübâh"ın dindeki sınırlarını ve konumunu iyi tayin etmek gerekir. Şöyle ki, "Ameller ancak niyetlere göredir"¹⁰⁹ küllî kaidesince, müslümanın bu kaide dışında kalacak hiç bir davranış veya tasarrufu bulunmamaktadır. İbâdet kasdı ile yapılan fiillerde niyetin önemi bellidir. İşte bu noktada ibadetlerin dışındaki tasarrufların da niyetle kurbet şekline dönüştüğünü vurgulamak gerekir. Mübâh olan bir davranış, iyi niyetle sevap kazandıran bir hale getirmek ile mücerret niyetsiz yapmak arasında çok ince ve hassas bir sınır vardır. Bu sınır sünnet'in bağlayıcılık noktasındaki ayırımın da sınırıdır.

Meselâ, Hz. Peygamber bir hadis-i şerifinde imanı şubelere ayırarak en üst noktasının kelime-i tevhid'i söylemek, en alt sınırının ise yoldan, insanlara sıkıntı veren bir engeli kaldırmak olduğunu söylemektedir¹¹⁰. İnsanın hayatında, bu kadar geniş yelpaze içinde yer almayacak bir davranış bulunamayacağına göre, demek ki her işi ibadettir; fakat bazıları insanın niyetiyle kurbet olmuştur. O halde yapıp yapmamakta serbest olduğu mübâh sınırları içindeki fiiller veya söylediği sözler insanın serbest bırakıldığı alandır. Bu alanda bir mecburiyet ve bağlayıcılık söz konusu değildir. İnsan mübah çerçevesinde birbirine zıt iki tasarrufu da yapabilir. Bu zıt tasarrufların her ikisini de rızâ-ı ilâhî'yi gözetmekle (veya iyi niyetle) yapsa her ikisinden de sevap kazanması mümkündür. Hiç bir niyet taşımadan, olduğu şekliyle veya şartların gerektirdiği şekilde yapsa bir sorumluluğu söz konusu değildir.

109 Buhârî, Bed'ül-Vahy, 1.

110 Müslim, İmân, 58; Ebu Davud, Sünnet, 14; Tirmizî, İmân, 6, İbn Mâce, Mukaddime, 9.

Kısacası hükmü nötr olan mübah alan, dinimizde kabul edilmiştir. Bu alan insanın serbest olduğu bir alandır. Söz konusu alanda da insana sevap kazandıracak (dolayısıyla dinî hâle sokacak) bir kapı vardır. O da niyettir.

Abdülğani Abdülhâlık mübâh alana giren ve Şah Veliyyullah'ın ifadesi ile "risâleti tebliğ kabilinden olmayan" tabîî tasarrufların Sünnet'in dışında bırakılmasını garip karşılayarak aşağıdaki gerekçelerle buna karşı çıkar:

1- Bu fiiller de ihtiyarî ve müktesep fiillerdir. Mükellefin her ihtiyarî fiilinin, mutlaka ya vücûp, ya nedb, ya ibâha ya da kerâhet ve haram gibi bir şer'î hükmü vardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in tabîî fiilleri de hürmet ve vücûp ifade etmeyeceğine göre, geriye sadece ibâha kalıyor ki, bu da bir şer'î hükümdür. Dolayısıyla bu fiiller hem Hz. Peygamber'in kendisi hakkında hem de ümmeti hakkında ibahaya delâlet eder.

2- İbaha da bir şer'î hükümdür. Mu'tezileden bir grup hariç usûlcülerin bunda icması vardır. Onun için ibâhayı sünnetin dışında mütâlaa etmek mümkün değildir.

3- Sünnet'in Usûl'deki manasıyla, Fıkıh'daki manasını birbirine karıştırmamak lazımdır. Çünkü Fıkıh'daki manası, nedb veya çeşitlerini ifâde eder veyahut da câzim bir taleple veya gayr-i câzim bir taleple istenen şeydir. Dolayısıyla sünnet, ya vücûba, ya nedbe delâlet eder. Tabîî fiillerde bunlardan birine delâlet etmediğinden, ahkâm asıllarından bir asla delâlet etmediği şeklindeki bir düşünce yanlıştır. Zira Sünnet'in delil olması demek, şer'î hükümlerden bir hüküm ifade etmesi demektir. Bu da vâcip, nedb, ibâha, kerâhet, hürmet veya vad'î hüküm olabilir.

4- Tabîî fiiller çoktur; onları hasretmek ve saymak mümkün değildir; dolayısıyla beşerî güc bunları gerçekleştirmekten ve tatbîk mülahazasından âcizdir düşüncesi de yanlıştır ve hiç bir değeri yoktur. Zira biz birçok müttekî insanın, tâbî olduğu kişiyi gözetleyerek, bütûn hareketlerini taklit ettiğini görüp duruyorken, niçin Seyyidü'l-Mürselin, Mâsumların İmamı ve Muttekîlerin İmamı'na tâbî olmayalım.

Sonra mübâh fiilin bir niyet ve kasıtle birlikte gerçekleşmesi şart değildir. Çünkü bu kurbetlerin ve ibâdetlerin bir şartıdır. Mükellefin sadece şunu bilmesi yeterlidir. Kalkmanın, oturmanın vb. şeylerin türü, meselâ vâcip veya hürmete dönüşmedikçe mübâh fiillerdir. Meselâ herhangi bir şekilde kıyam etse, bunun mübâh olduğunu mulahaza etmesi gerekmez. Fakat bir haram veya vucûbu gerektiren bir şeye maruz kalsa -ki bu nadir bir durumdur- kişinin buna dikkat etmesi ve yönelmesi gerekir¹¹¹.

Görüldüğü üzere Abdulgâni Abdulhâlik, Sünnet'in tarifine dayanarak tabii fiilleri de şer'î hüküm içinde değerlendirmekte, ancak ilk söylediklerini daha sonra niyet konusunda söyledikleriyle nakzetmektedir. Özellikle bir kişinin Hz. Peygamber'in her davranışını yapabileceğini iddia ederek ve bunu da bazılarının yaptıkları davranışlarla izaha kalkışması ve asırlar önce yaşayan Hz. Peygamber'in yaşadığı bütün şartları ve davranışlarını bugün de yapabilme iddiasında bulunması ilginçtir.

Müellifin bu iddialarına Mesnedi ise İmam Gazâlî'nin "el-Erbeun fî Usûli'd-Din"¹¹² den naklettiği şu ifâdelerdir: "Saadetin anahtarı, Sünnet'e İttibâ ve Rasulullah'a bütün "masâdır ve mevâridinde", bütün hâl ve hareketlerinde iktidâdır. Hatta yemek yeme ve uyuma şeklinde, ayakta duruş ve söz şeklinde bile. Bunları sadece ibâdetlerindeki âdabı için söylemiyorum; -çünkü bu konularda ihmal söz konusu olamaz- aksine bütün âdet olan işlerde de ittibâyı kastediyorum. Ancak bu takdirde mutlak ittibâ söz konusudur. Nitekim Allah Teâlâ da şöyle buyurmaktadır: "De ki: Şayet Allah'ı seviyorsanız, bana tâbî olun ki; Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı mağfiret etsin"¹¹³. "Rasûl size neyi vermişse onu alın, neden de yasakladıysa ondan vazgeçin"¹¹⁴.

Bunun için senin oturarak "sirvâl" giymen, ayakta sarık sarmen, sağ elinle yemen, tırnaklarını kesmen, bunu yaparken de sağ elinin orta parmağı ile başlaman ve sol elinin ipham parmağıyla bitirmen, ayak tırnaklarını keserken sağ ayağın küçük parmağı ile

111 Abdulgâni, s.78-80 (özetle).

112 s.89. Müellif bunu *İsâbetü's-Sihâm*' dan naklettiğini belirtir.

113 3/Âl-i İmrân, 31.

114 59/Haşr, 7.

başlayıp, solun küçük parmağı ile bitirmen gerekir¹¹⁵. Bütün hal ve hareketlerinde de aynı şekilde davranmalısın. Sen şu olanlara da ibretle bak: Hz. Peygamber'in karpuzu nasıl yediğini bilmediği için karpuz yemeyen kişiyi düşün, mestini unutarak soldan başlayarak giydiği için, buğday ile keffâret veren vb. kişileri düşün.

Bunlardan sonra akıllı bir kişinin sünnete imtisâlde tesâhül göstermesi ve "bunlar âdet kabilinden olan şeylerdir, binâenaleyh bu konuda ittibâ'nın mânâsı yoktur". demesi uygun olur mu? Bu takdirde saâdet kapılarından büyük bir kapıyı kapatmış olur.

Liderliğini Abdullah b. Ömer'in yaptığı bu anlayışın sahipleri, bu tür ittibâyı sahâbenin büyük bir kısmının bile anlamadığını dile getirmektedir.

Ayrıca İmam Gazalî'nin *Mustasfâ*'sında tabiî-cibillî fiiller ile ilgili görüşü bellidir¹¹⁶. *Mustasfâ*'nın Gazalî'nin en son eserlerinden olduğu da dikkate alınmalıdır.

3- Hz. Peygamber'in Sünnet'ini bağlayıcılık açısından kesin hatlarla ayırmanın güçlüklerinden biri de, hadislerde bu ayırımı yapmamızı sağlayacak çok az malzemenin bulunmasıdır. Çünkü hadislerin çok azında "şu benim görüşümdür" açıklaması mevcuttur.

4- Sünnet'in bağlayıcılık açısından yapılan taksiminde, belli hükümlerin ve sünnetlerin ilgası veya ihmali endişesi de vardır.

5- Sünnet'in bağlayıcılık açısından taksiminde toplumun ve genel anlayışın baskısı da söz konusudur.

6- Sünnet'in kaynağı ile zamanımız arasında uzun asırlar girmesi, Hz. Peygamber'in şahsına müracaatın imkansızlığı ve şartların farklılığı ve aradan geçen uzun asırlar insanların ilk kaynağa direkt müracaatını imkansızlaştırmıştır.

115 Gazalî'nin *Ihya* da (Terc. I.379. Irakî de bu hadisin aslını bulamadığını söylemiştir) da belirttiği bu rivâyetin aslı olmadığına dair bakınız Feth, XI.536. Krş. es-Senûsî, *Mükmilü İkmâli Mu'lim*, II, 38. Burada bir rivâyete dayanmadan bu tertibin müstehap olduğu belirtilmektedir.

116 *Mustasfâ*, II.216-217.

Bize göre bu konuda ve buna benzer güçlükleri ve İslam'ın kendine has özelliklerini göz önüne aldığımızda şöyle genel bir sınıflandırma yapılabilir: 1- Bağlayıcı olan Sünnet, 2- Bağlayıcı olmayan Sünnet. Burada "şer'i" veya "dinî" kelimelerini kullanmadık; çünkü İslâm'ın dünya görüşünde, dışında bıraktığı bir tasarruf veya davranış yoktur. İslâm inanç ve ibadetlere ilaveten tuvalet eğitiminden mahrem hayata, alış-veriş düzenlemelerinden siyasi ve devletlerarası hukuka kadar her sahada bir takım prensip ve esasları ta'lim etmiştir. Böyle olunca "şu hareket dinî değildir" demek oldukça güçtür.

Ancak burada şöyle bir soru akla gelebilir. Birçok Fıkıh kitabında da geçen -hatta bizim yukarıda da bahsettiğimiz- "dünya işleri" (umuru'd-dünya) ne demektir? Bu istilah neye göre konulmuştur? Bizce bu sorunun cevabı oldukça zor ve uzun olsa da, dünyevî işler genel mahiyetiyle, "ağırlıklı olarak menfaati dünyaya yönelik olan işler" olarak anlaşılabilir. Fakat mümin bunu iyi niyet ve samimiyet, ilây-ı kelimetullah hedefi gibi ulvî düşüncelerle ahiretle de ilgilendirebilir.

Yaptığımız bu ikili sınıflandırma ile daha önce özetlediğimiz sınıflandırmalar arasında paralellik arzedener vardır. Ancak biz bağlayıcılık kelimesi ile konuya biraz dah netlik kazandırmaya çalıştık.

Bu taksimi daha sonra şöyle furûlandırabiliriz:

1- Bağlayıcı olan Sünnet:

a) Beyân, b) Hüküm, c) Kadâ, d) Fetvâ,

2- Bağlayıcı olmayan Sünnet:

a) Âdet ve gelenekler, b) Tabiî (cibillî) fiiller, c) İçinde bulunduğu toplum ve şartların gerektirdiği sünnetler, d) Zamanıyla mukayyed olan fiiller, e) Dünyevî işler.

Dünyevî işleri de şöyle sıralayabiliriz:

I- Ziraat,

II- Sanat ve zanaat,

III- Ticâret,

IV- Kazanç ve geçim yolları,

V- Askerlik ve harb ile ilgili olanlar,

VI- Siyaset ve yönetim ile ilgili olanlar.

Bu maddeler hakkında yukarıda naklettiğimiz taksimlerde kısa bilgiler verildi. Bunlar hakkında ayrıca daha geniş bilgi verip misalendirmeyi, yapmayı düşündüğümüz ayrı bir çalışmaya bırakıyoruz. Ancak yukarıda üzerinde durmadığımız “Hasâîs” konusunu özelliğine binaen müstakil başlık altında almak istiyoruz.

A- Hasaisü'n-Nebi

Arapça masdarı “hususiyet” (Hasîsî, hususiyet; bi harf-i cer’iyle kullanılır) olan kelimenin, sulâsî tef’îl ve ifticâl bablarındaki manası, “başkasına değil sadece ona ferd kıldı” demektir. “Falan bir işte ihtisas etti” denilince de, o işte tek olup o konuda uzmanlaştı manasına gelir¹¹⁷.

Dolayısıyla Allah Teâlâ’nın herhangi bir insanı yaratılışında, ahlakında veya şer’î bir hükümde veyahut da başka şeyde tek veya özel kılmasına “husûsiyyet” denilir. Özel kılınan şeye “hâssa” denilir. Çoğulu da “hasâîs”tir.

“Hasâîs” kelimesinin bu şekliyle her insana ait olması söz konusu olabilir. Sadece bir kimsede olan bir özellik, o kimsenin “hasâîs”indendir. Nitekim Hz. Peygamber’in bazı uygulamaları, şer’î ahkâmda “kişiye özel hüküm” diyebileceğimiz şekilde cerayan etmiştir. Özellikle geçiş döneminin zorunlu şartlarının bir neticesi olarak belli kişilere verilen bu hususiyetler, kişilerle sınırlı kalmıştır. Bunlardan bazılarını burada sıralayalım:

1- Bir sahabînin oruç keffâreti: Hâdise özetle şöyle olmuştur: Bir gün Hz. Peygamber’in huzuruna pürtelaş, birisi gelir ve helâk olduğunu; Ramazan orucunu tutarken dayanamayıp, hanımıyla cinsî ilişkide bulunduğunu söyler. Hz. Peygamber o adama keffâret için

önce köle azat etmesini söyler. Adam buna imkanının olmadığını beyan edince, 60 gün oruç tutması gerektiğini hatırlatır. Adam bunun üzerine kendisinin bu kadar iradesi olsa bu hâlin başına gelmeyeceğini ifade eder. Daha sonra 60 fakiri sabahlı akşamli doyurmasını hatırlatan Hz. Peygamber'e adam fakir olduğunu bunu da yapamayacağını belirtir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, biraz bekler. O arada birisi Hz. Peygamber'e bir sepet hurma getirir. Bu sepeti orucunu bozan şahsa verip, "Git bunu fakirlere dağıt, senin keffaretin olsun" der. Adam buna da itirazla, Medine'de kendisinden daha fakir kimsenin olmadığını hatırlatması üzerine, Hz. Peygamber "Git öyleyse, bunu ailene yedir" buyurur¹¹⁸.

Hanefî imamlar bu adama keffaret gerekir, fakat keffaret fevrî değildir; imkan bulunca bu keffareti yerine getirir demişlerse de¹¹⁹, İmam Serahsî (490/1097) Usûlünde bu hadisin kesinlikle nesh olunmadığını belirterek, Hz. Peygamber'in bu tasarrufunun o zata ve ailesine hususî bir ikramı olduğunu, dolayısıyla bu ve benzeri hükümlerin ta'lîl edilerek, hükmünün başka konulara şümûlünün câiz olmadığını açıklar¹²⁰.

2- Ebu Bürde Hâniü b. Niyâr el-Ensârî'nin oğlak kurbanı: Ebu Bürde bayram namazından evvel kurbanını kesmesi üzerine, Hz. Peygamber bu kurbanın yerine başka bir kurban daha kesmesini emreder. Ebu Bürde hazretleri ise yanında sadece bir oğlak olduğunu mâzeret olarak beyan eder. Hz. Peygamber bunun üzerine onu kurban olarak kesmesini söyler. Fakat şu şartı da getirir: "Bu oğlak sadece senin için bir karşılıktır, senden sonrası için bu karşılık olmaz"¹²¹.

Burada Hz. Peygamber bu hükmün sadece Ebu Bürde'ye has olduğunu açıkca ifâde etmiştir.

3- Huzeyme b. Sâbit el-Ensârî'nin şehâdeti: Hz. Peygamber Hz. Huzeyme'nin tek başına şehâdetini, kendisinin bir a'rabî ile olan anlaşmazlığında iki kişinin şehadeti yerine kabul etmiştir¹²².

118 *Tecrîd*, 275-276.

119 *Tecrîd*, VI. 277.

120 Serahsî, *Usul*, I. 244 vd.; II. 174.

121 Buhârî, Adâhî, 8, 12; Neseî, Dahâyâ, 17; Darimî, Adâhî, 7; Müslim, Adâhî, 5, 8.

122 Ebû Davûd, Akdiye, 20 (IV.32).

Bu kişiye özel hüküm daha sonra Kur'an-ı Kerim'in cem'inde de sahabe tarafından da aynen kabul edilmiş ve Tevbe suresinin son ayetlerini Huzeyme b. Sâbit'ten başkasında bulamayan komisyon başkanı Zeyd b. Sabit, Hz. Peygamber'in uygulamasını esas alarak, bu ayetleri sadece Huzeyme'nin şahadetiyle Tevbe suresinin sonuna kaydetmiştir. Halbuki o, Kur'an-ı Kerim'e kaydedeceği her âyete, diğer şartlar yanında iki de şahit istiyordu¹²³.

4- Ebu Huzeyfe'nin Mevlası Sâlim'in süt akrabalığı: Sâlim Ebu Huzeyfe'nin mevlasıdır. Hanımı Sehle binti Süheyh büyüyen ve koca adam olan Sâlim'in yanına girip çıkmasından rahatsız olur. Beyinin de bu konudaki hoşnutsuzluğu yüzünden okunur. Probleme çözüm bulmak ve hükmünü öğrenmek için Hz. Peygamber'e müracaat eden Sehle Hz. Peygamber'den şaşıracağı bir cevap alır: "Onü emzir, sana haram olur ve Ebu Huzeyfe'nin nefsindeki olan şey de gider". Sehle o kocaman adam nasıl emrizeyim?" der. Hz. Peygamber "Biliyorum" cevabını verir. Neticède Sehle -bir görüşe göre bir bardağa sütünü sağarak- Sâlim'i emzirir. Problem de çözülür¹²⁴.

Fakihlerden hiç kimse, iki yaşını (Ebu Hanife'ye göre 2,5 yaşını) geçen bir kişinin emme suretiyle mahremiyetinin sabit olacağını söylememiştir. Hatta Hz. Aişe'nin dışında, "Ümmehâtü'l-Mü'minin" bu delildeki bir emzirme ile hiç kimsenin yanlarına girmesine müsaade etmemişler ve Hz. Aişe'ye "Bu durum, Rasulullah'ın Salim'e verdiği özel (hassâ) bir ruhsattır. Dolayısıyla hiç kimse bu şekilde bizim yanımıza girip çıkamaz ve bizi de görmez" demişlerdir¹²⁵.

a- "el-Hasâisü'n-Nebeviyye":

Allah Teâlâ'nın sadece Hz. Peygamber'e mahsus kıldığı, O'nun zâtına özel her türlü fizikî, ahlâkî, dinî hallerini ve mucizelerini içine alan "el-hasâisü'n-nebeviyye" hadis kitaplarında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bu konuda müstakil eserler de kaleme alınmıştır.

123 Buhârî, Tefsir, Tevbe Suresi, 20; Ahkâm, 37; Tirmizî, Tefsir, Tevbe Suresi, 18-19.

124 Konuya ait rivayetler için bakınız Müslim, Radâ', 26-30; Ebu Davud, Nikah, 9; Hudûd, 24; Neseî, Nikâh, 53; Darimî, Hudûd, 17; Ahmed, V.348.

125 Müslim, Radâ', 31 (II.1078).

Kesfu'z-Zunûn'da el-Hasâis maddesinde bu konuya ait aynı mahiyetli yedi eser ismi verilmiştir¹²⁶. Gerçi başta meşhur muhaddis İbn Hibbân (254/868) olmak üzere bazı hadisciler müellefatında konuya müstakil başlık koymuşlardır. Meselâ Kâdî İyâd da (544/1149) *eş-Şifâ*'sında Hasâis'i ele almış, ancak adı geçen başlık altında daha çok Hz. Peygamber'in mucizelerinden bahsetmiştir¹²⁷. Hasâis konusunda ele alınan konuların büyük çoğunluğunun mucizelere ayrılması, bu mucizelerin sadece Hz. Peygamber'e mahsus olarak düşünülmesinden kaynaklandığı açıktır.

Şüphesiz İmam Suyûtî'nin derlemesi olan *el-Hasâisü'l-Kübrâ*'sı ayrı bir öneme sahiptir. Gerek muhtevasının genişliği gerekse en son yazılan eserlerden olmasının yanısıra, Suyûtî'nin bu esere 20 seneyi aşkın bir süre emek vermesi esere haklı bir şöret kazandırmıştır. Muhtelif baskıları ve tahkiki yapılan eser Suyûtî'nin telif üslûbunun karakteristik ürünüdür. Bu yüzden eser, daha önce yazılmış bütün el-hasâisü'n-nebeviyye türü eserlerin muhtevasını aynen alması muhtemeldir. Bunlardan fazla olarak, sadece büyük ve meşhur hadis kitâbiyâtında değil, aynı zamanda cüzlerde ve diğer bütün eserlerde, konu ile yakından hatta uzaktan alakası olan bütün malzemeyi de biraraya toplamıştır. Böylece binden fazla hasâis tesbit eden Suyûtî, kitabın metodu hakkında şöyle der: "... bu kitap hadis imamlarının muteber senetlerle naklettiklerinin tamamını ihtiva etmekte, Seyyidü'l-Murselin'e mahsus olan açık mucizeleri müştemil bulunmaktadır. Ben burada hadisleri vârid olduğu gibi kaydettim, mevzû haberlerden ve reddolunan haberlerden uzak durdum (kaçındım). Sened bakımından hadislerin tarîklerini ve şâhidlerini araştırdım; zayıf olunca... münasib kısımlara bölerek tertip ettim..."¹²⁸

126 *Kesfu'z-Zunûn*, I.705-706. İlk yazılan eser hicrî 663/1265 yılında vefat eden İbnü'l-Müsdî tarafından yazılmıştır. Demek ki müstakil olarak konu ancak 7. asrın ikinci yarısından itibaren ele alınmıştır.

127 *Şifa*, I.246 (Başlık şöyledir: "Allah Teâlâ'nın Rasulullah (s)'in ellerinden izhâr ettiği Mucizeler ve kendileriyle şereflendirdiği "hasâis" ve kerametler); I. 360-361 Fasıl: Nebî'nin hasâisinden, kerametlerinden, rastullüğünün delillerinden bazıları da şunlardır: Onun meleklerle ve cinlerle beraber haberleşmesi, O'nun Allah'ın meleklerle imdadına yetişmesi, cinlerin O'na itaat etmesi ve ashabından birçoğunun bunları görmesi. Daha sonra da (I.280-387) Hz. Peygamber'in meşhur mucizelerinden bahsetmiştir.

128 Suyûtî, *Hasâis*, I.3.

Ancak Suyûtî'nin koyduğu bu usûle bağlı kalmadığı ve birçok zayıf haberlerin yanısıra, bazı mevzû haberlere de yer verdiği iddia edilmiştir¹²⁹. Ayrıca eserde hasâisten sayılamayacak rivâyetlere de yer verilmiştir.

Biz bu kısa bilgilerden sonra, Sünnet'in bağlayıcılık açısından "Hasâis" olup, aynı zamanda dinî bir ahkâmı da ihtivâ eden sünnetlere bir göz atalım.

"Şafiî ve Malikî bazı alimler, bu tür hasâise kitaplarının "nikah" bölümünün hemen başında yer vermişlerdir. Bu bölümde yer vermelerinin sebebi, Hz. Peygamber'in hasâis'inin çoğu nikâhla ilgili olmasındandır.

el-Hasâisü'n-Nebeviyye'yi Fıkıh kitaplarında nikâh bölümünde ele alma geleneği İmam Şafiî'nin öğrencisi el-Müzenî ile başlar¹³⁰.

Malikî olan müfessir Kurtubî ise konuyu daha tafsilatla ele alır ve 35 hâssa sayar. Bunların bir kısmının müttefekun aleyh olduğunu, bir kısmının da "muhtelifün fih" olduğunu belirtir. Şer'î ahkamdaki Rasulullah'a has kılınanları üç başlık altında ele alır ve farz olanları 9, haram olanları 10, helal kılınanları 16 olarak tesbit eder¹³¹. Suyûtî ise bu konuda 65 hassâ tesbit etmiştir. Şafiî mezhebine mensup olan er-Remlî ise Şerhu'l-Minhâc'da 48 hassâ saymıştır¹³².

129 Eseri tahkik eden Muhammed Halîl Herâs bunu söylemektedir. (Msl. bakınız, III.252, 2 nolu dipnot.)

130 Müzenî, s.162-163. (Müzenî *Muhtasar'*ında İmam Şafiî'den naklen özetle şöyle der: Allah Teâla Rasulullah'a vahyini tahsis ederek, O'nunla diğer insanları bu açıdan ayırmıştır. Yine Allah Teâla Hz. Peygamber'e bazı şeyleri farz kıldığı halde, bunları diğer insanlara farz kılmamıştır. Böylece onun kurbiyetini artırmıştır. Öbür taraftan keremini artırmak için Hz. Peygamber'e mübaâh kıldığı bazı şeyleri, insanlara haram kılmıştır. Bundan sonra Hz. Peygamber'in hanımlarını muhayyer bırakmasını, dörtten fazla evlenmesine ömrünün sonuna kadar müsaade edilmesini ve hanımlarıyla -mü'minlerin anneleri oldukları için- evlenmenin haram kılınması konularını ele alır.)

131 Kurtubî, *Tefsir*, XIV.212.

132 Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtac, ala'l-Minhâc*, VI.175, Halebî, 1358. Ayrıca bkz. Nevevî, *Ravdatü't-Talibin, Haşiyetü'd-Desuklâ ala Şerhu'l-Kebir'*inden naklen.

Üzerinde ittifak edilen Hasâis'i şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1- Vacip olanlar: a) Gece namazı, b) Hanımlarını muhayyer bırakması.

2- Haram olanlar: a) Kendisine ve ailesine zekatin haram olması, b) Kokusu çirkin olan yemekleri yemesinin haram olması, c) Hanımlarıyla evlenmenin haram olması.

3- Câiz olanlar: a) Ganimetin beşte birinden, beşte bir hisse alması, b) Fey'in (hazine gelirlerinin) beşte biri, c) Visâl orucu, d) Dörtten fazla kadınla evlenebilmesi, e) Hanımları arasındaki nöbetlerinin taksiminin düşmesi, f) Mekke'de savaş yapabilmesi¹³³.

a- Hz. Peygamber'e özel daha başka hasâis olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunlardan bazıları sadece Hz. Peygamber'e mahsus olmayıp, bütün ümmeti de bu hasâiste ortaktır. Nitekim Buharî'nin bir rivâyeti bu özellikleri dile getirmektedir. Bunlar daha önce hiçbir kimseye verilmemiştir:

1- Bir aylık yola kadar (düşmanların kalbine) korku salmak ile yardım olunmak, 2- Yeryüzünün mescid (namazgah) ve toprağının temizlik vasıtası kılınması, 3- Ganimetlerin helâl oluşu, 4- Ümmetine şefaât-ı uzma etmesine izin verilmesi, 5- Hz. Peygamber'den önce her nebi sadece kendi kavmine gönderilirken, onun bütün insanlara gönderilmesi¹³⁴. (Başka rivayetlerde bunların sayısı daha da artmaktadır.) 6- Ümmetinin namaz şartlarının, meleklerin şartları gibi kılınması¹³⁵, 7) Rahman'ın Arş'ı altındaki hazineden, Bakara Suresi'nin sonudaki âyetlerin verilmesi¹³⁶... gibi.

b- Hasâisin diğer bir kısmı ise sadece Hz. Peygamber'e hasredilmiştir. 1- (Bir yönüyle) Nebilerin sonuncusu olması, 2- Rasullerin imamı olması, 3- Kıyamet günü şefeât-i uzma veril-

133 Ebû Şâme, s.52; krş. Aşkar, I. 276-277.

134 Buharî, Teyemmüm, 1.

135 Müslim, Mecâsid, 4.

136 Ahmed, V.151, 180, 383.

mesi, 4- Ümmetin yeryüzünde tasarrufuna işaret olan¹³⁷ yeryüzü hazinelerinin anahtarlarının kendisine verilmesi¹³⁸, 5- "Ahmed" diye isimlendirilmesi¹³⁹, 6- Geçmiş ve gelecek günahlarının affı ve mağfireti, 7- Kevser'in verilmesi, 8- Livây-ı hamd'in verilmesi ve şeytanının müslüman olması¹⁴⁰, 9- Yine kendisine Cevâmiu'l-Kelim'in verilmesi¹⁴¹, 10- İlk ba's olunan kişi olması¹⁴², 11- Cennet kapısını ilk çalacak kişi olması¹⁴³, 12- Nübüvvet mührüne sahip olması ... gibi.

Bu hasâisi daha farklı şekillerde sınıflandırmak ve konu hakkında yazılan eserler gibi ciltlerce eser yazmak mümkündür. Ancak biz konu hakkında bir fikir vermek için burada birkaç misâl vermekle iktifa ederek şu hususun altını yeniden çizmek istiyoruz: "Hadislerde sayılan hasâis, Hz. Peygamber'in bütün hasâisine münhasır olmayıp, gerek Suyuti'nin *el-Hasaisu'l-Kübra*'sında saydığı gibi, gerekse Ebu Said en-Nisâburî'nin *Şerefu'l Mustafâ* isimli eserinde diğer Peygamberlerde bulunmayan, sadece Hz. Muhammed'e âit olan 65 hasâis'i tesbitindeki gibi, bunların sayısı pek çoktur. Bir hadiste beş, diğerinde altı, bir başkasında daha fazla veya eksik olması "hasra" delâlet etmez¹⁴⁴.

b- Hz. Peygamber'in HASAİS'ine İttibâ ve Bunlarla İstidlâl:

Herhangi bir sünnet'in "Hz. Peygamber'e özel" olduğu kesin bir delil veya karine ile sâbit olursa bu sünnete ittibâ veya imtisâlî beyân kabul ederek örnek alma hususunda âlimler farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla öncelikle bu tür tasarrufların hükmünün başkalarının hükmü gibi olmadığını belirtmek gerekir. Zaten bunda icmâ olduğu da söylenmiştir¹⁴⁵. Çünkü hasâis, diğer davranış veya

137 *Tecrid*, II.247.

138 Buharî, Cihâd, 122; Müsim, Mesâcid, 6, 7; Neseî, Cihâd, 1; Darîmî, Mukaddime, 14.

139 Ahmed, II.264, 268, 396, 455, 502; III.489.

140 *Tecrid*, II.247 (Son hasâis Bezzar'dan naklen tesbit edilmiştir.)

141 Müslîm, Mesâcid, 5.

142 Buharî, Enbiyâ, 35.

143 Müslîm, İman, 331.

144 Müslîm, İman, 331.

145 Aşkar, I. 277. Ahmedî, Ahkam, I.247; *el-Takrîr ve't-Tahbir*, II.302'den naklen.

tasarrufların hükmüne girseydi, hasâis'in bir özelliği de kalmazdı. Ancak diğer mükelleflerin muhâtap oldukları hükümlerden farklılık arzettiğine göre, Hz. Peygamber'e özel olan hükümler mükellefler için ne ifade eder?

Ebu Şâme konu ile ilgili iki görüş tesbit eder:

1- Tavakkuf görüşü: İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî'nin (478/1085) görüşü. İmam, Hz. Peygamber'e özel olan tasarruflarda ümmetinin bunlara teessi'sinin meşru olup olmadığı konusunda tevakkuf etmiş ve şöyle demiştir: Sahabe, Hz. Peygamber'in bu tasarrufları konusunda ona iktidâ ettiklerine dâir elimizde ne lafzî ne de manevî bir delil vardır. Aksini de tahkik edemedik. Dolayısıyla konu tavakkuf konusudur."

Bu görüşü Ebû Nasr el-Kuşeyrî (514/1120) ve Ebu Abdillah el-Mazerî el-Mâlikî (536/1141) de benimsemişlerdir¹⁴⁶.

2- Hasâis'in hükmüne göre, ittibâ farklılık arzeder:

a- Mübah olanlara hiç kimsenin benzemeye çalışması gerekmez. Meselâ Hz. Peygamber'in dörtten fazla evlenmesi ve visal orucu tutması gibi konularda hiç kimse O'na ittiba edemez.

b- Fiillerden Hz. Peygamber'e vâcip olanları ise, başkalarının da yapması müstehaptır. Duhâ, vitir, teheccüt namazları kılmak; kocasıyla sohbetten (beraberlikten) hoşlanmayan kadını muhayyer bırakmak gibi. Bunlara teşebbüh ihtilafsız vâkîdir. Bu konudaki Hz. Peygamber ile ümmeti arasındaki fark, bu tür hasâis'in Hz. Peygamber'e vâcip olması; ümmetine ise vâcip olmamasıdır.

c- Hz. Peygamber'e mahsus haramlara gelince, ümmeti içinde imkanlar ölçüsünde bunlardan kaçınmak veya sakınmak müstehaptır. Zekat malı yememek, kötü kokulu soğan ve sarımsak gibi şeyleri yememek, dayanarak yememek gibi¹⁴⁷.

Gazâlî sayılan görüşlerden farklı bir görüşü şöyle ifade eder:

146 Ebu Şâme, s.53-54. krş. *Irşâdül-Fuhûl*, s.35.

147 Ebu Şâme, s.53-55.

d- Bir tasarrufun Hz. Peygamber'e özel olduğu bilinirse, bu başkası hakkında delil olmaz¹⁴⁸. el-Mahallî de "Bunlarla muteabbid olmadık" derken, bu sözlerin manasını izah eden bir başka usulcü, Hz. Peygamber'e özel fiil bizim hakkımızda delil olmaz, delilin, meselâ kavli sünnet gibi başka bir şey olması gerekir."¹⁴⁹

Burada şunu belirtmekte fayda vardır. Hz. Peygamber'e özel olan söz ve davranışların hükmü genellikle kavli sünnet gibi başka bir delille açıklanmıştır. Özellikle yukarıda sayılan vâcip ve haram olanların hepsinin ümmet açısından hükmü başka delillerle sabittir. Her ne kadar başta Ebu Şâme olmak üzere bazıları, sahabenin de Hasâis konusunda Hz. Peygamber'e ittibâ ettiklerini iddia ederek, delil sadedinde, İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'in yanında gecelediğinde Hz. Peygamber'le beraber teheccüd namazı kıldığı¹⁵⁰ ve Ebu Eyyûb "senin kerih gördüğünü ben de kerih görürüm" dediği¹⁵¹ serdedilse de¹⁵², delil getirilen her iki davranışın da müstehap (sünnet) olduğu kavli sünnetle, teheccüd namazının sünnet oluşu ise ayrıca Kitap'la sâbit olduğu belirtilmiştir¹⁵³.

Burada mucize konusu da akla gelebilir ve şöyle bir soru sorulabilir: "Vahye muhatap olan, her an ilâhi irşât ve yardıma mazhar bulunan, beşerüstü mucizeler hayatında önemli bir yer işgal eden bir şahsiyeti, bu özelliklere sahip olmayan bizler nasıl örnek alacağız? O'nun peygamberî ve mucizevî vasıflarla yaşamaya ve yaşatmaya muvaffak olduğu hayatı biz nasıl yaşayacağız? Bu soruya şöyle cevap verilebilir: O'nun peygamberî vasıfları vahyi almasıyla alakalıydı, yoksa hayata aktarmasıyla değil. Yani O'nun sebepler, tedbirler ve beşerî imkanlar planındaki hayatı bize örnektir. Hayatının istisnâi cephesini teşkil eden mucizevî yönüne uymakla mükellef değiliz."¹⁵⁴

Süleyman Aşkar Hasâis konusunu tartışmalarıyla ortaya koyduktan sonra, aktüel olduğu kadar uzunca bir geçmişi de olan ve

148 Mustasfâ, II. 214.

149 Aşkar, I.278. *Cem'ul-Cevâmî'*, *Şerhi ve Bünânî Haşiyeye'* sinden (II.97) naklen.

150 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin, 181-193; Muvattâ, Salâtü'l-ley, I. 121-122...

151 Müslim, Eşribe, 170, 171; Ahmed, V.415, 417.

152 Ebû Şâme, 56-57.

153 Aşkar, I.280-281.

154 Polat, *Hz. Peygamber'in Sünnetini Anlama ve Sünnete Uyuma*, s.36.

meseleyle de ilgisi bulunan bir başka konuya; hasâisin, Nebî'nin dışında birisine de uygulanmasının (ta'diyesinin) sahih olup olmadığına dikkat çeker. Bazılarının tâbîleri ve müridleri içindeki Velfî'yi, ashâbı içinde Rasulullah'a benzeterek, şeyhlerinin hanımını vefatlarından sonra da anne tanıyarak, onu nikahlamayı caiz görmediklerini, şeyhlerinin yanında da seslerini yükseltmediklerini nakleder.

Arkasından Hz. Peygamber'in hasâisinden olduğu sabit olan sünnetlerde, müşterekliğin (el-iştirâk) caiz olmadığı konusunda icmâ olduğunu hatırlatır. Madem ki, Hasâisi'n-Nebî bizim hakkımızda mümâselete delâlet etmez, dolayısıyla insanlara haram olmayan bir şeyi, Hz. Peygamber'e haram olduğu gibi kendine haram kılmış olur. Bu durumda da haram olmayan bir şeyi haram kılmış olur ki, bu câiz değildir.”

Nitekim Ebu Berze el-Eslemî'den rivayet edilen şöyle bir haber vardır: “Bir adam Ebu Bekr es-Sıddık'ı kızdırdı. Ebu Berze “Boynunu vurayım mı?” dedi. Ebu Bekir buna müsaade etmedi ve “Rasulullah'dan sonra kimsenin böyle bir şeye hakkı yoktur” dedi.”¹⁵⁵ Binâenaleyh velinin Hz. Peygamber'in hasâisinde herhangi bir müşterekliği söz konusu olsaydı, insanların içinde buna en layık Hz. Ebu Bekr es-Sıddık olurdu. Çünkü o Nebî'den sonra insanların en faziletlisi, evliyanın da en kerîmidir¹⁵⁶.

B- Teberrük

Hz. Peygamber'in eserlerinde teberrük ve şefaât beklemek de bazılarına göre Hz. Peygamber'in hasâisindedir. Bu konuda saha-benin bazı teberrükleri hadislerde nakledilmiştir:

1- Hz. Peygamber bir ara, bir su kabı istemiştir. Elini ve yüzünü bu suda yıkadıktan sonra suya elini daldırmış, Ebu Musa ve Bilâl'i çağırarak bu suyu içmelerini, yüzlerine ve boyunlarına dökmelerini söylemiştir¹⁵⁷.

155 Aşkar, I.282 (Müsne'd, Ahmed M. Şâkir tahki, I.55'den naklen.).

156 Aşkar, I.282.

157 Buhari, Vudû, 40, 45.

2- Yine bir defasında Hz. Peygamber'in abdest aldığı suyun geri kalanını insanlar alıp sürünmüşlerdir¹⁵⁸.

3- Sâib b. Yezîd'i teyzesi bir hastalık sebebiyle Hz. Peygamber'e götürmüş, Hz. Peygamber Sâib'in başını sıvazlamış, bereketi için duâ etmiş, sonra abdest alarak, ona abdest suyunu içirmiştir...¹⁵⁹

4- Câbir hasta iken yine Hz. Peygamber abdest aldığı su kabından (vadû) üzerine su dökmüştür¹⁶⁰.

5- Hz. Peygamber abdest aldığı anda, insanlar onun abdest aldığı kabı (veya suyu) almak için neredeyse savaşırlardı¹⁶¹.

6- Ümmü Süleyman Hz. Peygamber'in terini koku olarak kullanmak için biriktirirdi¹⁶².

7- Kendisinden sonra bazı elbiseleri yıkanır ve suyu hastalara verilirdi¹⁶³.

8- Bazıları hacamat yaptırdığı kanı içmiştir¹⁶⁴.

9- Bazıları Hz. Peygamber'e hurma ile çocuklarına tahnik yaptırırlardı¹⁶⁵. Hatta Hz. Peygamber tahnik yapmadan önce tahnik yapmaktan hoşlanmayanlar da vardı¹⁶⁶.

Aşkar'a göre bu teberrük mahiyetindeki uygulamalar Hz. Peygamber'in el-Hasâisü'n-Nebeviyye'den olduklarının en büyük delili, sahabeden kimsenin, sahabenin en faziletlieleri dahil kimsenin bir başkasının herhangi bir şeyini teberrük etmemesidir. Dolayısıyla teberrük sadece Hz. Peygamber'e mahsustur¹⁶⁷.

158 Buharî, Vudû, 40.

159 A.y.

160 Buharî, Vudû, 44; Merdâ, 5; Müslim, Fırâiz, 5.

161 Buharî, Vudû, 40; Şurût, 15; Ahmed, Iv. 329, 330.

162 Neseî, Zînet, 118; Ahmed, III.103.

163 Aşkar, I.283.

164 Aynî, I.777-778; II.268.

165 Müslim, Tehâret, 101; Ebû Davûd, Edeb, 107; Ahmed, Vi. 212.

166 Ahmed, III.105, 106, 171, 175, 181...

167 Aşkar, I.283.

Şatıbî'ye göre mesele müştebehtir. Çünkü sahabe bunu câhil insanları Allah'dan başkasına ibadete götürebilir düşüncesiyle sedd-i zerâî' kabilinden yapmamış olmaları muhtemeldir¹⁶⁸.

C- Sünnet'in Hangi Kategoriye Girdiğini Tayinde Esas Olacak Metodlar:

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Hz. Peygamber'in dinî mahiyette yaptığı tasarruflarla, dinî olmayan tasarruflarını birbirinden kesin hatlarıyla ayırmak hemen hemen mümkün değildir. Ancak, zamanımızda bile hâlâ konu üzerinde yapılan tartışmalar, sünnet üzerinde yapılan spekülasyonlar, iyi veya kötü niyetle yapılan ithamlar, büyük ölçüde bu problemin çözülmesiyle asgarî seviyeye inecektir.

Hz. Peygamber'in aslî görevi tebliğdir. Onun için de -yukarıda da belirtildiği gibi- onun tasarruflarının büyük çoğunluğu tebliğ çerçevesinde olmalıdır. Görevinin şuurunda olan Rasulullah'ın her an örnek alındığını, her hareket ve sözünün "örnek model" kabul edildiğini, her an sahâbenin dikkat-i nazarlarının üzerinde olduğunu bilmemesi de mümkün değildir. Ayrıca ismet sıfatının gereği, aklen de O'nun bir "Rasûl" olarak davranması ve normal bir insandan farklı olması gerektiği zorunludur.

Ancak vakîâ olarak, onun bir insan olması hasebiyle yaptığı davranışlarının da bulunduğunu delilleriyle ortaya koyduk. Şu kadarı var ki, bu davranışların, özellikle rivayetlere yansıyanların, tebliğ ile ilgili davranışlarına göre çok az olduğu da bir gerçektir. İşte bu iki nokta arasını ayırabilecek, kesin hatlarıyla olmasa bile genel olarak bazı unsurları tesbit etmek ve bunlardan bağlayıcı olanlarını şöyle maddeleştirmek mümkündür:

1- Beyân: Hz. Peygamber bir ayetin müşkilini beyan için kavîf veya fiilî bir tasarrufta bulunmasıyla,

2- Örnek Model: Vucûba delâlet eden bir ayeti imtisâli (tatbikî) olarak gösterdiği ve ifade ettiği tasarruflarıyla.

3- Müstakil Teşrif: Kur'an-ı Kerim'den mustakil olarak koyduğu bir hükmün (mücerred) başka bir delille vücûb için olduğunun anlaşılmasıyla.

4- Muvâzabe ve Müdâveme: Hz. Peygamber'in bir işi sürekli yapmasıyla ve bu sürekliliğin dinî olduğuna bir karine bulunmasıyla.

5- Hz. Peygamber'in sünnetinin dinî olduğunu bizatihî açık beyanıyla.

Bütün sünnet içinde bağlayıcı olanlarını ilk bakışta bu esaslarla tanımak mümkün olsa da, bu esaslara girebilecek istisnaların bulunması ihtimalini de gözardı etmemek gerekir. Biraz yukarıda yaptığımız sünnetin bağlayıcılık açısından taksimine paralellik arz eden bu esasların aksi olanlarını da bağlayıcı olmayan sünnete dâhil etmek mümkündür.

Burada şu da yapılabilir: Hz. Peygamber'in Sünnet'inin büyük çoğunluğu bağlayıcı olduğuna göre, geriye kalan az bir kısmı bağlayıcı olmayan kısma girecektir. Çoğunluk içinde yer alan bu az kısmı tek tek tesbit ederek ortaya koymak daha pratik olacaktır. Yukarıdaki taksime göre de sınıflandırıldığında problem çözülmüş olacaktır. Bu problem de mutlaka çözülmelidir. Çünkü dinde muammâ ve problem olmamalıdır. Aksi takdirde hayata girmesi zor olur. Zira İslâm gibi hayat dini olan bir ilahî dine, açıklık ve berraklık yaraşır.

Bu noktada bağlayıcı olmayan Sünnet'i tanımak için de tesbit edilen şu iki esası burada belirtelim:

1- "Eşyada esas olan ibahadır" kaidesince, hükmüne dair bir delil bulunmayan ve kendisinde "kurbet" olduğu zâhir olmayan şeyler.

2- Maddî unsur ve âletler (mescidde, hutbede asâ, minberin basamakları, mescidini yaptığı hurma dalları ve çamur gibi şeyler, maslahat içindir. Sadece cevâzını gösterir. Aksine hususi bir delil olmadıkça-ibahadan başka bir şeye delâlet etmez.

Dolayısıyla, bugün camilerde yer alan, sadece seccâdelere, binanın mimarî özelliğine, minaresine, yapıldığı malzemeye, hoparlör

ve ses cihazlarına vb. şeylere bid'at olduğu düşüncesiyle karşı çıkmak bu kaidelere ters düşer.

Bazı mecmua ve kitaplarda ilginç görüşler okuyoruz. Hatta hâdiseye şâhit olan bir öğretim üyesi arkadaşım şöyle bir olay anlatmıştı: Çevresinde dindarlığı ile tanınan ve sözü sohbeti dinlenen bir zat birgün evindeki sergileri kaldırarak, artık toprak üzerinde yaşamak istediğini söylemiştir. Aile efradının şaşkınlıkları ve itirazlarına karşılık verdiği cevap şu olmuştur: "Hz. Peygamber ve saha-benin sergileri mi vardı? Onlar toprak üzerinde oturup, kalkıp, yürüyorlardı. Ben de onlar gibi olacağım ve Sünnet'e uyacağım."

Bu kişi Sünnet'i şekliyle bile anlayamamıştır. Çünkü onun anladığı sünnet anlayışı hem fıtratla hem de Sünnet'in ruhuyla bağdaşmaz. Şöyle ki: Bu kişi toprak üzerinde yaşamaya çalışsa, kışı çok sert geçen bir bölgede sıhhatini nasıl koruyacak? Buzullar içinde yaşayan bir müslüman sergi ve kalın kürklü elbise giymeden nasıl yaşayacak? Hz. Peygamber'in yaşadığı iklim çevresinin çöl iklimi olduğu bellidir. O şartlarda toprak üzerinde yaşamak belki daha serinleticidir. (Urfa dolaylarında yazın sergileri kaldırdıklarını, özellikle eski binalarda zemini zaman zaman suladıklarını duyuyoruz.) Ama âlemşumul bir din olan İslâm'ın mesajı kutup bölgelerine yakın insanlara da hitap ettiğine göre, o insanlar bu çöl iklimini nasıl bulacaklar, o şartları bölgelerine nasıl taşıyacaklar?

Diyelim ki bu kişi sünnet'i bu hareketleriyle yaşamak istiyor. Anadolu'nun herhangi bir dağın arasındaki evinin toprağı, Hz. Peygamber'in çığnediği toprak değildir. Evini yaptığı yapı malzemesi, musluğundan direklerine, kerpiçinden tuğla ve damına kadar her şeyi Hz. Peygamber'in kullandığı malzeme değildir. Böyle olması da imkansızdır. Bu şekildeki bir sünnet anlayışı Mekke ve Medine'de sadece Hz. Peygamber'in kullandığı toprak veya diğer malzemeyi kullanmaya izin vereceği için, birbuçukmilyar müslümana bu malzeme nasıl yetecektir? O halde madem ki bu tâkat üstü bir yükümlülüktür, muhatabın da itiraz edeceği bir durumdur. Çünkü o kişi ben bunu kasetmedim, kasettiğim şey sadece toprak üzerinde yaşamaktır; oradaki de toprak, evimdeki de topraktır diyecektir. O halde bu kadar sathî düşünmek insanlara güçlükten başka bir şey getirmeyecektir. Ne denirse densin madem ki kişinin yaşamak istediği toprak, Hz. Peygamber'in yaşadığı toprak değildir, o halde ister istemez şöyle denilecektir: Sünnet olan bu değildir. Bu sözde

sünnet anlayışındaki tutarsızlığı gösterecektir. Şöyle ki bu sözüyle bazı şartların aynıyla tatbikinin mümkün olmadığını kabul etmiş demektir. O halde bu geniş anlayışını sınırlandırmıştır. Bu sınırlamayı getirdiğine göre, esaslarımızda belirtilen âlet, edavât ve maddî unsurun bağlayıcı olmayan sünnet kültürüne girdiğini, bunların da zaman, iklim ve şartlara göre farklılık arzedebileceğini ve bu farklılığın da Sünnet'e aykırı olmadığını de kabul etmek durumundadır.

İbn Hazm'da benzer bir mutâlaa ile, Rasulullah'ın fiillerinin aynısını yapmanın bize de farz olduğunu iddia eden kişinin "cidden gâfil ve doğruluğuna kendisi için bir delil bulmadan konuşan kişi olduğunu" belirterek, böyle olan bir iddianın da yalan olacağını söyler. İzahını da özetle şöyle yapar: Asıl olan, vucubiyeti konusunda bir Kur'an veya bir sünnet nassı bulununcaya kadar bir hükümün bizi bağlamamasıdır. Ayrıca yukarıdaki iddia fiili yapmamaya götüren bir görüştür. Çünkü böyle bir iddia her müslümana, Rasulullah'ın oturduğu yerde oturmayı, ayaklarını koyduğu, bastığı yerlere basmayı, aynı şekilde yapmayı, namazı aynı zaman ve yerde kılmayı (...) Rasulullah'ın yaptığı her hareketin aynısını yapmayı, üç gün arka arkasına buğday ekmeği ile karnını doyurmamayı (...) vâcip kılar ki, bunlar müslümana vâcip değildir. Bununla birlikte böyle yapabilmek de mühaldir"¹⁶⁹.

Sonuç olarak sünnete bağlılıkta ve onu yaşayabilmede, öz-zahir, mana-lafız, mecaz-hakikat vb. dengeleri iyi kavrayıp, sağlam temellere oturtulacak alemşumul bir dünya görüşü aramak lazımdır.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülğani Abdülhâlik, *Hücciyetü's-Sünne*, II. Baskı, Dâru'l-Vefa, 1313/1993.

Ahmed, İbn Hanbel, *el-Müsned*, (I-VI), Kahire, 1313.

Aşkar, Muhammed Süleyman el-Aşkar, *Ef'âlü'r-Rasûl*, I-II, Beyrut, 1408/1988.

Aynî, Bedrü'd-Dîn Mahmud b. Ahmed el-Aynî, Umdetü'l-Karî fî Şerhi Sahîhi'l-Buharî, I-XI, İstanbul, 1308.

Buharî, Muhammed b. İsmail el-Buharî, es-Sahîh, İstanbul, 1401/1981.

Canan, Prof.Dr. İbrahim, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Terceme ve Şerhi (Hadis Külliyyatı), I-XIII, Ankara, 1995.

Cessas, Ahmed b. Ali er-Razî, el-Usûl fi'l-Fusûl, tahk. Dr. Acil Casim en-Neşmî, et-Türâsi'l-İslâmî, Kuveyt, 1408/1988

Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Farâbî, es-Sihâh Tâci'l-Lügâ, tahk. Alned Abdü'l-Ğafûr Attâr, Mısır, 1376/1956

Cürcanî, es-Seyyid eş-Şerif, Risale fî Usûli'l-Hadis, Riyad, 1407/1987.

Dârekutnî, Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, es-Sünen, I-IV, Beyrut, 1406/1986.

Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman et-Temîmî ed-Dârimî, es-Sünen, Dîmeşk, 1349.

Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as, es-Sünen, İstanbul, 1401/1981.

Ebu Zehrâ, Prof. Muhammed, İslam Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usulü), Trc. Doç.Dr.Abdülkadir Şener, Ankara, 1979.

Erdoğan, Dr. Mehmet, Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet, İstanbul, 1995. →

İbn Âşûr, Tahir, Mekâsıdu's-Şeriatî'l-İslâmiyye, III. Baskı, Tunus, 1988. →

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahîhi'l-Buharî, Tahk. İbn Bâz, Beyrut, 1411/1991.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm ez-Zâhirî, el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm, I-VIII, Beyrut, 1405/1985.

- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, Mısır, 1372/1952.**
- İbn Manzûr, *Muhtesaru Tarihi Dimeşk*, Tahk. Abdü'l-Hamid ve arkadaşları, Dimeşk, 1404/1984**
- İbnü's-Şât, *İdrâru's-Şurûk*, Beyrut, ts. (Furûk'un altında).**
- İhya, Zeynüddin İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, Trc. Ahmed Serdaroğlu, I-IV, İstanbul, 1394/1974**
- İmam Ebû Yusuf, *er-Redd alâ Siyeri'l-Evzaî*, Tahk. Ebu'l-Vefâ el-Afganî, Haydarabad, ts.**
- Karafî, Şihabü'd-Din Ahmed b. İdris, *el-İhkâm*, Haleb, 1967; *el-Furûk*, Beyrut, ts.**
- Kavâid, Ebu Muhammed İzzü'd-Din Abdü'l-Azîz b. Abdi's-Selâm, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihî'l-Enâm*, Beyrut, ts.**
- Keşfü'z-Zunûn*, Kâtib Çelebi, I-V, Mekke, ts.**
- Kettânî, Muhammed b. Abdulhay el-Kettânî, *H z. Peygamber'in Yönetimi (et-Terâtibü'l-İdariyye)* I-III, Trc. A. Özel, İstanbul, 1990.**
- Kırbaşoğlu, Doç.Dr. M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara, 1993.**
- Koçkuzu, Prof.Dr. Ali Osman, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahitlerin İtikat ve Teşriî Yönlerinden Değeri*, Ankara, 1988.**
- Koçyiğit, Prof.Dr. Talat, *Hadis Istılahları*, Ankara, 1980.**
- Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, Tahk. Ahmed Abdü'l-Halîm el-Berdanî, 1384/1964, ts.**
- Lisanü'l-Arab*- İbn Manzûr, Cemalü'd-Din Muhammed b. Mükerrrem, Beyrut, ts.**

Muhakkak, Ebu Şâme el-Makdisî, *el-Muhakkak fî İlmi'l-Usûl fîmâ Yeteallaku bi Ef âlir-Rasûl*, Ürdün, 1409/1989.

Mustesfâ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâli, *el-Mustesfâ min İlmi'l-Usûl*, I-II, Bulak, 1324.

Muvatta', Malik b. Enes, *el-Muvatta'*, el-Kahire, 1370/1951.

Müfredât, er-Râgıb el-İsfehanî el-Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât*, İstanbul, 1986 (Ofset)

Müslim, Müslim b. Haccâc, *es-Sahîh*, İstanbul, 1401/1981.

Müzenî, Muhtesaru el-Müzenî, İmam eş-Şafii'nin *el-Ümm'*ü sonunda basılmıştır, Beyrut, ts.

Neseî, Ebu Abdurrahman b. Şuayb, *es-Sünen*, Mısır, 1383/1964.

Polat, Prof.Dr. Selâhaddin, Hz. Peygamber'in Sünnetini Anlama ve Sünnete Uyuma, Tebliğ (Kutlu Doğum Haftası, İslâm'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği), Ankara, 1995.

Sehavî, Şemsü'd-Din Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavî eş-Şafii, *el-Mekâsîdü'l-Hasene fî Beyani Kesirin mine'l-Ahâdisi'l-Müştehra ale'l-Elsineti*, Beyrut, 1406/1986

Serahsî, Şemsü'd-Din Muhammed b. Ahmed, *el-Usûl*, İstanbul, 1984 (Ofset)

Senûsî, Mükmilü İkmâli Mu'lim, Riyad, ts. (el-Übbî'nin İkmâlü İkmali'l-Mu'limîn'in altında)

Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Hasâisü'l-Kübra* (veya *Kifâyetü't-Tâlibi'l-Lebîb fî Hasâisi'l-Habîb*), I-II, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.

Şatıbî, İbrahim b. Musa Muhammed eş-Şatıbî, *el-I'tisâm*, I-II, Beyrut, 1405/1985

- Şevkânî, Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl*, Mısır, 1356/1937.**
- Şezerâtü'z-Zeheb, İbnü'l-İmâd Abdü'l-Hay el-Hanbelî, *Şezeratü'z-Zeheb fî Ahbari Men Zeheb*, Beyrut, ts.**
- Şifâ, Kâdî Ebu'l-Fadl İyad el-Yahsubî, *eş-Şifa bi Ta'rifi Hukukil-Mustafâ*, I-II, Beyrut, ts.**
- Taberânî, *Kebîr*, Ebu'l-Kasım Süleymân b. Ahmed, et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Tahk. Hamdi Abdü'l-Mecid, Bağdât, 1983.**
- Tecrîd*, Ahmed Naîm, Kâmil Miras, *Sahih-i Buharî Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, I-XII+I, Ankara, 1978.**
- Tedribü'r-Râvî*, Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedribü'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, I-II, Tahk. Dr. Ahmed Ömer Haşim, Beyrut, 1405/1985.**
- Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, Kahire, 1356/1937.**
- Toksarı, Doç.Dr. Ali, *Delil Olma Yönünden Sünnnet*, Kayseri, 1994.**